

การเปลี่ยนแปลงในนิทรรศการเกี่ยวกับการปลูกข้าวในหมู่บ้านดงทอง

ภายหลังได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนิทรรศการเกี่ยวกับการปลูกข้าวขึ้นในบ้านดงทอง ซึ่งเป็นผลมาจากเปลี่ยนแปลงในขบวนการทำนาปลูกข้าว อันมีสาเหตุมาจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ของรัฐ กล่าวคือ พ.ศ. 2504 รัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นครั้งแรก แนวทางการพัฒนาในฉบับที่ 1-3 มุ่งพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ให้มีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร คือเริ่มปริมาณการผลิตข้าว โดยการ ใช้เทคโนโลยีใหม่ ได้แก่ บัญเคมี ยาปราบศัตรูพืชและการใช้ข้าวพันธุ์เกษตรกร นอกจากนี้รัฐยังมี นโยบายพัฒนาโครงสร้างปัจจัยพื้นฐาน (infra-structure) ได้แก่ระบบชลประทาน (เขื่อนฝายกั้นน้ำ) สร้างถนน ทางรถไฟ ไฟฟ้า ขยายการศึกษา และการสาธารณสุข การประกาศใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นผลให้นวัตกรรม (innovation) ใหม่แพร่กระจายเข้าสู่ บ้านดงทองเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการทำนาปลูกข้าว

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนิทรรศการเกี่ยวกับการปลูกข้าว

1. การเพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ มีดังนี้

บุงเคมี จัดว่าเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ช่วยเพิ่มผลผลิตในนาข้าว จากการเก็บข้อมูล ในชุมชนพบว่าบุงเคมีที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการปลูกข้าวครั้งแรก มีลักษณะคล้ายเม็ดเกลือ สีขาว ชาวบ้านเรียกว่าบุงเกลือ เนื่องจากชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการใช้บุงเคมีมาก่อน และทำให้ต้องใช้ จ่ายเงิน จึงมีบางครอบครัวเท่านั้นที่ซื้อหว่านในแปลงต้นกล้า โดยซื้อปริมาณน้อย ประมาณ 100-200 กรัม หว่านบางๆ ในแปลงกล้าที่มีอายุ 10-15 วัน ทำให้ต้นกล้าเจริญงอกงามปีต่อมา จึงเพิ่มปริมาณขึ้นเป็น 500-1,000 กรัม หลังจากนั้นชาวบ้านได้เพิ่มปริมาณการใช้บุงเคมีในนา ข้าวมากขึ้น ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองใช้บุงเคมีในอัตราเฉลี่ย 26.04 กิโลกรัมต่อไร่ หรือ 0.52 กระสอบต่อไร่

โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านจะใส่ปุ๋ยในนาข้าวปีละ 2-3 ครั้ง ตามวงจรชีวิตของต้นข้าว ดังนี้

ช่วงแรก เมื่อต้นกล้ามีอายุ 10-15 วัน หลังจากใส่ปุ๋ยเคมีได้ 3 วัน ต้นกล้าจะเปลี่ยนสีจากสีเขียวอมเหลืองเป็นสีเขียว ลำต้นเตี้ยโตอย่างเห็นได้ชัด ปุ๋ยเคมีที่นิยมใช้คือสูตร 15-15-15 ราคากระสอบละ 330 บาท สาเหตุที่นิยมใช้สูตร 15-15-15 เพราะถนอมง่ายโคลนไม่ติดรากต้นกล้า

ช่วงที่สอง หลังจากปักดำเสร็จต้นข้าวมีอายุได้ 5-10 วัน ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 หรือใส่ปุ๋ยยูเรีย ตราหัววัวคันไถ ในที่นาเป็นดินทรายราคากระสอบละ 300 บาท จากการเก็บข้อมูล พบว่าชาวบ้านดงทองส่วนมากจะใส่ปุ๋ยเคมี 2 ช่วงเป็นส่วนใหญ่ มีบางหลังคาเรือน ซึ่งมีความพร้อมในเงินทุนจะใส่ปุ๋ยเคมีเพิ่มอีกเป็นช่วงที่สาม

ช่วงที่สาม เมื่อต้นข้าวมีอายุได้ 45-50 วัน ต้นข้าวอยู่ในช่วงชีวิตเจริญเติบโตแตกกอจะใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งความเจริญเติบโตของรวงข้าว ชาวบ้านยังคงใช้ปุ๋ยสูตร 15-15-15 ตราหัววัวคันไถ

ยาปราบศัตรูข้าว ศัตรูของต้นข้าวที่พบมากตามที่นาในหมู่บ้านดงทอง ได้แก่ ปู หนอนกอ เพลี้ยไฟ ผักแวงพวยหรือผักนึ่งพวยและหญ้า ชาวบ้านดงทองได้ใช้จ่ายกำจัดศัตรูข้าว แตกต่างกันตามชนิดของศัตรูข้าว ดังนี้

โพลิดอล (Folidol) เป็นยาปราบศัตรูข้าวที่ชาวบ้านนำมากำจัดปู ชาวบ้านเล่าว่า ปู่จะขยายพันธุ์ในฤดูฝน ชาวบ้านมีวิธีกำจัดปูโดยนำมาปรุงเป็นอาหาร ต่อมาได้มีการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวทำให้ปริมาณปูเพิ่มมากขึ้น แม้ชาวบ้านจะยังคงบริโภคปูเป็นอาหารก็ตาม ปริมาณปูในนาข้าวไม่ลดลงในแต่ละปี เกษตรตำบลได้แนะนำให้ชาวบ้านซื้อโพลิดอนจากร้านค้าในตัวเมืองมาฆ่าปู เมื่อเห็นว่าโพลิดอนกำจัดปูได้จึงมีการใช้โพลิดอนทุกครัวเรือนที่มีปัญหาเรื่องปักดำต้นข้าว จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านดงทองหมู่ 1 เริ่มใช้โพลิดอนกำจัดปูในนาข้าวครั้งแรก ประมาณปี พ.ศ. 2506

ลักษณะของโพลิดอลเป็นของเหลวข้น มีกลิ่นเหม็นรุนแรงบรรจุในหลอดอลูมิเนียม ราคาขายในระยะแรก ที่ชาวบ้านเริ่มซื้อใช้ในหมู่บ้านราคาขวดละ 8 บาท ปัจจุบันราคาขวดละ 25 บาท

ฟูราดาน (Furadan) มีลักษณะเป็นเม็ดกลมสีชมพู หาซื้อได้จากร้านขายสินค้าเกี่ยวกับการเกษตรในตัวจังหวัด ในราคากิโลกรัมละ 150 บาท เป็นยากำจัดศัตรูข้าว ซึ่งมีชื่อเรียกว่าหนอนกอ เพลี้ยไฟ จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัยพบว่าหนอนกอ เพลี้ยไฟ เป็นโรคชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นกับต้นกล้า ที่ลำต้นและใบกล้าเป็นสีเหลืองเป็นหย่อมๆ ในแปลงกล้า ชาวบ้านเรียกว่าโรคหนอนกอ โรคเพลี้ยไฟ หากนำต้นกล้าที่เป็นโรคดังกล่าวนี้ไปปักดำต้นข้าวจะเป็นสีเหลืองไม่ออกรวงจะลีบ ชาวบ้านพบโรคหนอนกอ เพลี้ยไฟ ครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2520 เกิดขึ้นกับต้นกล้าเพียงเล็กน้อย มีได้ส่งผลกระทบต่อความเสียหายของผลผลิตต่อมาโรคดังกล่าวพบมากขึ้น เจ้าหน้าที่เกษตรได้แนะนำให้ชาวบ้านใช้ยาฟูราดานกำจัด พบว่านำมาใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531

อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับการใช้ยาฟูราดานพบว่าใช้ในบางหลังคาเรือนที่ประสบปัญหาต้นกล้าเป็นโรคหนอนกอ เพลี้ยไฟมาก ในขณะที่อีกหลายหลังคาเรือนประสบปัญหาต้นกล้าเป็นโรคหนอนกอ เพลี้ยไฟไม่มากนักจะไม่ใช้ยาฟูราดาน พวกเขาให้เหตุผลว่าอาจจะทำให้ปลาในนาข้าวตาย

ยาเซ็นจูรี เป็นยาปราบศัตรูข้าวจำพวกนิซ ได้แก่ ต้นแวงพวย และหญ้า ซึ่งเป็นวัชพืชที่พบมากในชุมชนดงทอง ยาเซ็นจูรีมีลักษณะเป็นเม็ดกลม ราคากิโลกรัมละ 250 บาท มีน้ำหนักบรรจุ 15 กิโลกรัม โดยใช้ในพื้นที่ 4 ไร่ โดยหว่านตามบริเวณที่มีต้นแวงพวยและหญ้าขึ้นมาก หากมีต้นแวงพวยและหญ้าขึ้นน้อยจะใช้วิธีถอนทิ้ง แทนการปราบด้วยยาเซ็นจูรี เนื่องจากชาวบ้านกลัวว่าจะทำให้ปลาในนาตาย ชาวบ้านดงทองใช้ยาเซ็นจูรีปราบต้นแวงพวยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2529 ปัจจุบันพบว่ามีผู้ใช้ยานี้ปราบต้นแวงพวยจำนวน 44 หลังคาเรือน ส่วนการนำมาปราบต้นหญ้าครั้งแรกในปี พ.ศ. 2529 ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองใช้ยานี้ปราบหญ้าจำนวน 29 หลังคาเรือน

ข้าวพันธุ์เกษตร คือข้าวพันธุ์ใหม่ที่ได้จากการวิจัยทดลอง สามารถให้ผลผลิตสูงต่อไร่เดิมชาวบ้านดงทองปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง 2 ประเภท คือ ข้าวเจ้า และข้าวเหนียว ต่อมาเกษตรตำบลจากสำนักงานเกษตรอำเภอยโสธรได้แนะนำให้ชาวบ้านใช้ข้าวพันธุ์ คือ ข้าวเหนียวสันป่าตอง ในปี พ.ศ. 2511 การปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองในระยะแรกจะปลูกเป็นบางคร้วเรือนเท่านั้น ปีต่อๆ มาจึงเพิ่มจำนวนมากขึ้น การที่ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองกันมากขึ้นนั้น เพราะมีข้อดีหลายประการ ดังนี้ คือ

1. ข้าวเหนียวสันป่าตองเป็นข้าวกลางมีอายุ 4 เดือน ถึง 5 เดือน เมื่อข้าวสุกพอที่จะเก็บเกี่ยวได้แล้ว จะแห้งกรอบข้า จึงเป็นผลดีต่อชาวนาที่เก็บเกี่ยวข้า แตกต่างจากข้าวพันธุ์พื้นเมือง หากเก็บเกี่ยวข้าเมล็ดข้าวจะร่วง รวงข้าวจะหักคอรวงทำให้เก็บเกี่ยวยากขึ้น ชาวนบ้านเรียกว่า ข้าวขอบ

2. ข้าวเหนียวสันป่าตอง ออกรวงดก

3. นวดง่าย กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านนวดหรือตีข้าว เมล็ดข้าวจะหลุดร่วงออกจากรวงง่ายแตกต่างจากข้าวเหนียวขาวน้ำอ่าง ข้าวเหนียวพม่า แม้จะให้รวงดกแต่นวดยากกล่าวคือ เมล็ดจะหลุดออกจากรวงทีละน้อย ทำให้ต้องนวดหรือตีบ่อยครั้ง เมล็ดข้าวจึงจะหลุดร่วงออกจากรวงหมด

ในปี พ.ศ. 2512 โดยมีการนำข้าวพันธุ์ใหม่เข้าสู่บ้านดงทอง มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอยโสธร นำพันธุ์ข้าวเจ้าหอมมะลิเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปลูก โดยการแลกเปลี่ยนพันธุ์ หากชาวบ้านคนใดสนใจจะปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิ สามารถแลกเปลี่ยนโดยนำเอาพันธุ์ข้าวเหนียวสันป่าตองแลกกับพันธุ์ข้าวเจ้าหอมมะลิ จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัยพบว่าในระยะแรกมีชาวบ้านสนใจแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเจ้าหอมมะลิไม่กี่หลังคาเรือน และใช้พื้นที่ปลูกไม่มากนักชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า เป็นเพียงการทดลองปลูกมากกว่าที่จะปลูกจริงจัง เนื่องจากเป็นข้าวพันธุ์ใหม่ อาจจะได้ผลเต็มที่ และขายได้ราคาไม่สูง เพราะยังไม่แพร่หลายในหมู่ผู้บริโภค ต่อมาชาวบ้านได้ปลูกกันมากขึ้น ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองใช้พื้นที่ปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิเกือบทั้งหมดเพื่อขาย โดยเลือกพื้นที่นาไว้สำหรับปลูกข้าวเหนียวน้อยกว่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น สาเหตุที่ชาวบ้านนิยมปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิกันมาก เพราะมีข้อดีดังนี้

1. ข้าวเจ้าหอมมะลิขายได้ราคาดีกว่าข้าวเหนียวและข้าวเจ้าชนิดอื่น กล่าวคือหากเป็นข้าวเปลือกขายได้เกวียนละ 4,700 บาท ในขณะที่ข้าวเจ้าลอย ข้าวเจ้าขาวราคาเกวียนละ 4,400 บาท ข้าวเหนียวสันป่าตองเกวียนละ 4,000 บาท ถ้าเป็นข้าวสารหอมมะลิขายกิโลกรัมละ 9 บาท ข้าวเจ้าขาว ข้าวเจ้าลอยกิโลกรัมละ 8 บาท และข้าวเหนียวสันป่าตองกิโลกรัมละ 7 บาท การที่ข้าวเจ้าหอมมะลิขายได้ราคาสูงกว่าข้าวชนิดอื่นเพราะเป็นที่นิยมของผู้บริโภค เนื่องจากมีกลิ่นหอม อ่อนนุ่ม เมื่อหุงสุกแล้ว

2. ในการปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิสามารถใช้พื้นที่ระดับเดียวกับที่ปลูกข้าวเหนียวสันป่าตอง นอกจากนี้ยังสามารถปลูกในพื้นที่ที่เป็นหนองน้ำได้ เนื่องจากหนองน้ำดินชั้น มีน้ำแช่ซึ่ง

ไม่เกิน 1 เมตร กล่าวได้ว่าเป็นการเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิได้มากขึ้น

หลังจากที่ชาวบ้านดงทองปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองกันได้ระยะหนึ่ง เกิดปัญหาขึ้นกับเนื้อข้าวเหนียวสันป่าตอง กล่าวคือ เมื่อนึ่งสุกแล้วเนื้อข้าวแข็งกระด้างไม่อ่อนนุ่ม เกษตรตำบลจึงแนะนำให้ชาวบ้านปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ใหม่ ชื่อข้าวเหนียวพันธุ์ ก.ช.6 โดยนำพันธุ์สันป่าตองแลกเปลี่ยนกับพันธุ์ ก.ช.6 การแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเหนียวสันป่าตองเป็นพันธุ์ ก.ช.6 มีขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2520 หลังจากนั้นชาวบ้านดงทองเพิ่มปริมาณปลูกข้าวเหนียว ก.ช.6 มากขึ้น ในขณะที่การปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองลดน้อยลงและหมดไปที่สุดในที่สุด สาเหตุที่ชาวบ้านดงทองหันมาปลูกข้าวเหนียว ก.ช.6 แทนข้าวเหนียวสันป่าตอง มีข้อดีดังนี้คือ

1. ข้าวเหนียว ก.ช.6 มีคุณสมบัติเหมือนข้าวเหนียวสันป่าตอง ให้รวงดกปลูกได้ในพื้นที่ที่ปลูกข้าวเหนียวสันป่าตอง เมื่อสุกแก่แม้จะเก็บเกี่ยวช้าควรจะไม่หักพับเมล็ดไม่ร่วงออกจากวง

2. ข้าวเหนียว ก.ช.6 เมื่อนึ่งสุกแล้ว เนื้อข้าวอ่อนนุ่ม

จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัยได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการปลูกข้าวดังนี้ คือ

1. ชาวบ้านดงทองแต่ละครัวเรือนใช้พื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิมากกว่าข้าวเหนียว ก.ช.6 ทั้งนี้เป็นการปลูกเพื่อขาย

2. ชาวบ้านดงทองปลูกข้าวเหนียว ก.ช.6 เพื่อบริโภคในครัวเรือน จึงใช้พื้นที่ปลูกน้อย

3. มีบางหลังคาเรือนได้ปลูกข้าวเหนียวดอด้วย เนื่องจากพื้นที่นาเป็น โคกมีน้ำแช่ขังน้อย ในฤดูฝนและยังสามารถเก็บเกี่ยวได้เร็วภายใน 3 เดือน อย่างไรก็ตามมีเพียง 4 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังคงปลูกข้าวเหนียวดอ

4. ชาวบ้านที่มีพื้นที่นาเป็นหนองน้ำแช่ขัง 1 เมตร จะยังคงปลูกข้าวเจ้าลอยและข้าวเจ้าทุกลองจากการสำรวจพบว่ามีเพียง 7 หลังคาเรือนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพื้นที่นาหนองส่วนใหญ่ตื้นเขิน แม้จะมีน้ำแช่ขัง แต่ก็สามารถปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิได้ เนื่องจากระดับน้ำแช่ขังไม่เกิน 1 เมตร

รูปที่ 4.1 นาข้าวหอมมะลิของชาวบ้านดงทอง

2. การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

ถนน สร้างผ่านหมู่บ้านดงทองเป็นถนนเชื่อมระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับจังหวัดยโสธร คือถนนแจ้งสนิท เดิมถนนสายดังกล่าวเป็นดินลูกรัง มีรถยนต์โดยสารรับส่งผู้โดยสารระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับจังหวัดยโสธรวันละเที่ยว ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2505 ได้มีการปรับปรุงถนนแจ้งสนิท พร้อมกับทำเป็นถนนลาดยาง มีรถวิ่งวันละหลายเที่ยวผ่านบ้านดงทอง ในปีพ.ศ. 2510 มีรถโดยสารจากบ้านดงทองบริการรับส่งถึงตัวจังหวัดยโสธร ทำให้ชาวบ้านสามารถติดต่อกับตัวจังหวัดได้สะดวกและบ่อยยิ่งขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านดงทองอีกหลายคนสามารถเดินทางเข้าตัวจังหวัดโดยรถจักรยานส่วนบุคคล รถจักรยานยนต์ส่วนบุคคล และรถยนต์ส่วนบุคคลผลของการติดต่อกับเมืองสะดวกเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านพบเห็นรับเอาวัฒนธรรม (acculturation) จากเมืองโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (material culture) ได้แก่ เครื่องสูบน้ำ ไถเหล็กบู้ย ยาปราบศัตรูข้าว วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น เทคโนโลยีเหล่านี้บางส่วนถูกนำมาใช้ในการเกษตร บางส่วนให้ความบันเทิงแก่ชาวบ้านและทำให้โลกทัศน์กว้างขึ้นเพราะการรับข่าวสารผ่านวิทยุ โทรทัศน์

ไฟฟ้า ในปี พ.ศ. 2506 ไฟฟ้าได้แพร่หลายกระจาย (diffusion) เข้าสู่บ้านดงทอง เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ตามแผนพัฒนาปัจจัยพื้นฐานของรัฐฉบับที่ 1 การใช้ไฟฟ้าของชาวบ้านดงทองระยะแรกใช้กันไม่กี่หลังคาเรือนชาวบ้านให้เหตุผลว่าทำให้ต้องจ่ายเงินในการติดตั้งไฟฟ้าภายในบ้านและยังต้องจ่ายไฟฟ้าในรายเดือนอีกด้วย อย่างไรก็ตามจำนวนผู้ใช้ไฟฟ้าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากอำนวยความสะดวกมากขึ้น กล่าวคือ นอกจากจะให้แสงสว่างในเวลากลางวันแล้ว ยังสามารถใช้เครื่องอำนวยความสะดวกชนิดอื่นภายในบ้านอีกด้วย เช่น เตารีดไฟฟ้า วิทยุ โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า และเครื่องปั้มน้ำ เป็นต้น

วิทยุ โทรทัศน์ ทำให้ชาวบ้านได้รับข่าวสารด้านต่างๆ รวมทั้งข่าวสารด้านการเกษตรในรูปแบบของการโฆษณาสินค้า เป็นผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกต่อการยอมรับนวัตกรรมใหม่ที่ละน้อยจนกระทั่งนำไปสู่การรับเอามาใช้ในรูปแบบของการซื้อจากร้านค้าในเมืองเพื่อนำมาใช้ในการทำนาปลูกข้าว ได้แก่ บัญเคมีสูตรต่างๆ ยาโพลีดอลสำหรับกำจัดปู ยาฟูราดานสำหรับกำจัดหนอนกอ เพลี้ยไฟ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าเริ่มมีการใช้วิทยุครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2506 โดยใช้ถ่านต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวิทยุเทปใช้กับไฟฟ้า ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านเริ่มรับข่าวสารจากโทรทัศน์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2511 ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองมีวิทยุเทปทุกครัวเรือน และจำนวนผู้ไม่มีโทรทัศน์ใช้มี 2 ครัวเรือน แสดงให้เห็นถึงการรับข่าวสารจากภายนอกเป็นไปอย่างต่อเนื่องและขยายตัวกว้างขึ้น

การศึกษา เดิมลูกหลานชาวบ้านดงทองเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ (ประถมศึกษาปีที่ 1-4) ไม่นิยมเรียนต่อเนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องเป็นแรงงานให้กับครอบครัว นอกจากนี้สถานศึกษาตั้งอยู่ในตัวเมือง ซึ่งการเดินทางไม่สะดวกเนื่องจากขาดแคลนพาหนะและถนนอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ นอกจากนี้การเรียนต่อทำให้ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น แต่หลังจากที่รัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น มีนโยบายสนับสนุนการศึกษาแก่ประชาชนในระดับสูงขึ้นและขยายตัวกว้างขึ้น ในขณะเดียวกันถนนได้รับการพัฒนาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ สามารถเดินทางไปเรียนระดับมัธยมในตัวเมืองได้สะดวก จึงปรากฏว่าลูกหลานชาวบ้านดงทองให้ความสนใจกับการเรียนต่อมากขึ้นกว่าเดิม ต่อมาทางการได้ขยายโรงเรียนมัธยมประจำตำบลเข้าสู่บ้านดงทอง เป็นผลให้ผู้ที่จบระดับประถมศึกษานิยมเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากความสะดวกมากขึ้น จากการเก็บข้อมูลพบว่า ผู้ที่เรียนจบมัธยมต้นหรือมัธยมปลายสายสามัญแล้วมักจะเรียนต่อใน

ระดับสูงขึ้น ทั้งสายอาชีพและอุดมศึกษา

จากการนิยมศึกษาต่อในระดับสูงกว่าประถมศึกษาได้ก่อให้เกิดผลต่อการจัดการ
ด้านการทำนา ปลุกข้าว อันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านดงทองดังนี้

1. ความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนทำให้หนุ่มสาวในหมู่บ้านมีโลกทัศน์ (worldviews)
กว้างขึ้น ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อ และรับเทคโนโลยีใหม่ได้เร็วขึ้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำนา
ได้แก่ การใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มปริมาณผลผลิต การใช้ยากำจัดศัตรูข้าว การใช้รถไถไถนา

2. หนุ่มสาว เมื่อเรียนต่อในระดับการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษา มักจะไม่หวน
กลับมาประกอบอาชีพทำนา จะทำงานตามสาขาที่เรียนมาทำให้ครอบครัวขาดแคลนแรงงานจึงหัน
มาใช้รถไถไถนาแทนการไถด้วยควาย

3. **หน่วยงานของรัฐ** หลังจากที่รัฐได้มีนโยบายเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรตามแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มีหน่วยงานของรัฐเข้าไปมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในขบวนการ
ทำนาปลุกข้าวของชาวบ้านดงทอง ดังนี้

สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตรจังหวัดยโสธร มีบทบาทในการแนะนำให้ชาวบ้าน
ใช้ปุ๋ยเคมีโดย เป็นตัวแทนจำหน่ายปุ๋ยเคมีให้แก่ชาวบ้านในระยะแรกในปีพ.ศ. 2504 ต่อมาชาวบ้าน
รู้จักใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น มักจะหาซื้อเองตามร้านค้าในตัวเมือง

สำนักงานเกษตรอำเภอยโสธร ต่อมาได้เลื่อนฐานะเป็นสำนักงานเกษตรจังหวัด
ยโสธร ได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาแนะนำชาวพันธุ์เกษตรแก่ชาวบ้าน กล่าวคือ ในปีพ.ศ. 2511 ได้
แนะนำให้ชาวบ้านปลุกข้าวเหนียวสันป่าตองแทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง ปีพ.ศ. 2512 เจ้าหน้าที่เกษตร
ตำบลได้เข้ามาแนะนำข้าวเจ้าหอมมะลิ และปีพ.ศ. 2520 แนะนำข้าวเหนียว ก.ช.6 ให้ปลูก
แทนข้าวเหนียวสันป่าตอง รูปแบบการแนะนำของเจ้าหน้าที่ได้นำพันธุ์ข้าวดังกล่าวเข้ามาในบ้าน
ดงทอง เพื่อให้ชาวบ้านนำข้าวพันธุ์เดิมที่มีอยู่เข้ามาแลกข้าวพันธุ์ใหม่ เพื่อนำไปขยายพันธุ์

นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานการเกษตรยังได้แนะนำยาปราบศัตรูข้าวแก่
ชาวบ้านด้วย ได้แก่ แนะนำการใช้ไฟลิดอลกำจัดปูโซดาฟูราดานกำจัดหอนกอและเพลี้ยไฟ ตลอดจน
แนะนำยาปราบต้นแพงพวยและหญ้าซึ่งเป็นวัชพืชในนาข้าว

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) เข้าามีบทบาทในการสนับสนุน
และส่งเสริมอาชีพของเกษตรกรในชุมชนกล่าวคือ ได้ให้สินเชื่อแก่ชาวบ้านในการซื้อเครื่องมือทำนา

ได้แก่ เครื่องสูบน้ำรถโคบูต้า รถไถเดินตาม ตลอดจนจำหน่ายปุ๋ยเงินเชื่อ ชาวบ้านเรียกว่าปุ๋ยธ-ก.ส. จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัยพบว่าชาวบ้านกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เพื่อซื้อ เครื่องมือทำนาและซื้อปุ๋ย ในรูปของเงินเชื่อดังนี้

กู้ยืมเพื่อซื้อเครื่องสูบน้ำ จำนวน 27 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้มีเครื่องสูบน้ำ 36 หลังคาเรือน

กู้ยืมเพื่อซื้อรถโคบูต้า จำนวน 7 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้มีรถโคบูต้า 11 หลังคาเรือน

กู้ยืมเพื่อซื้อรถไถเดินตาม จำนวน 5 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้มีรถไถเดินตาม 6 หลังคาเรือน

ซื้อปุ๋ยเงินเชื่อจำนวน 108 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน

พัฒนาชุมชน แม้จะเป็นหน่วยที่มีได้มีบทบาทโดยตรงต่อการสนับสนุนอาชีพของเกษตรกร แต่ผลจากการพัฒนาบุคลากรในหมู่บ้านเกี่ยวกับการศึกษาดูงานต่างถิ่นทำให้ได้พบเห็นการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการทำนาปลูกข้าวจากภายนอก เมื่อกลับจากศึกษาดูงานได้เผยแพร่ความรู้ดังกล่าวแก่เพื่อนบ้าน พร้อมกับเป็นผู้ริเริ่มการใช้เทคโนโลยีใหม่ โดยหาซื้อจากร้านค้าในตัวเมือง จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าเทคโนโลยีที่ได้จากการพบเห็นจากภายนอกอันเนื่องจากการศึกษาดูงาน และนำมาใช้ในขบวนการทำนาปลูกข้าว ได้แก่ ล้อเซ็น รถไถเดินตาม ลานผ้า การใช้กระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือก

จะเห็นว่านวัตกรรม (innovation) เหล่านี้ได้แพร่กระจาย (diffusion) เข้าสู่บ้านดงทองเริ่มแรกด้วยสาเหตุมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีหน่วยงานของรัฐซึ่งมีสำนักในตัวเมืองยโสธร มีบทบาทต่อการชักนำชาวบ้านในการรับเอานวัตกรรมใหม่เข้าสู่ขบวนการทำนาปลูกข้าว ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยากำจัดศัตรูข้าว การใช้ข้าวพันธุ์เกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต การใช้เครื่องสูบน้ำ การใช้รถไถเดินตาม เพื่อประหยัดแรงงานได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่สนับสนุนให้ชาวบ้านรับนวัตกรรมเร็วขึ้น เพราะการเดินทางเข้าตัวเมืองสะดวกกว่าเดิม การรับข่าวสารในรูปของการโฆษณาชวนเชื่อจากวิทยุ โทรทัศน์ และการได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นของชาวบ้าน ปัจจัยเหล่านี้ล้วนทำให้โลกทัศน์ของชาวบ้านดงทองกว้างขึ้นเป็นผลให้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ในขบวนการทำนาปลูกข้าวในหมู่บ้าน

การเปลี่ยนแปลงในปัจจัยการผลิตข้าว

หลังจากที่มีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ในการทำนาปลูกข้าว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อปัจจัยการผลิตข้าว ดังนี้

1. **ที่ดิน (land)** เดิมชาวบ้านทำนาในที่ดินของตัวเอง เมื่อมีการใช้เทคโนโลยีในการทำนาปลูกข้าว เพื่อสนับสนุนการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนขยายพื้นที่ทำนาโดยเช่าที่นาเพิ่มจากเพื่อนบ้าน ทั้งนี้เพื่อขายผลผลิต ในขณะที่ชาวบ้านอีกหลายหลังคาเรือนมีที่ทำนาลดลง เพราะได้แบ่งขายให้เพื่อนบ้าน เนื่องจากมีการะการใช้จ่ายสูงขึ้นในครอบครัว ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการส่งลูกๆ ให้ได้เรียนหนังสือในระดับสูงขึ้น ค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้าน นอกจากนี้ยังมีปัญหาขาดแคลนแรงงานภายในครอบครัว เนื่องจากลูกๆ หันไปประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น ชาวบ้านบางรายแบ่งขายที่นาที่ละน้อยจนกระทั่งหมดที่นาตัวเองกลายเป็นผู้เช่านาในที่สุด

2. **ทุน (capital)** หมายถึง เครื่องมือและเงินที่ใช้เป็นทุนในการทำนาปลูกข้าว พบว่ามีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นเครื่องมือ ชาวบ้านดงทองได้ใช้เครื่องมือแบบใหม่หลายชนิดในการทำนา ดังนี้คือ

เครื่องสูบน้ำขนาดเล็ก นำเข้ามาใช้ครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2511 ใช้งานภายในครอบครัว ใช้สูบน้ำจากหนองน้ำชั้นใต้แปลงนาเพื่อตกกล้า นับเป็นเครื่องทุ่นแรงและยังได้ปริมาณงานมาก วิธีใช้เครื่องสูบน้ำ ยกเครื่องสูบน้ำตั้งบริเวณที่ริมขอบหนองน้ำให้ท่อเข้าหย่อนจมลงในน้ำแล้วติดเครื่อง เมื่อเครื่องทำงานน้ำในหนองจะถูกสูบออกมาสู่แปลงนาที่ต้องการ เครื่องสูบน้ำที่นำเข้ามาในหมู่บ้าน ระยะแรก ราคาเครื่องละประมาณ 2,500 บาท ใช้เชื้อเพลิงครั้งละ 1-2 ลิตร ต่อการใช้งาน 1 ครั้ง ผู้ที่ซื้อเครื่องสูบน้ำใช้ระยะแรก เป็นผู้มีฐานะทางการเงินดี เนื่องจากต้องซื้อเงินสด

ต่อมาชาวบ้านได้ซื้อเครื่องสูบน้ำกันมากขึ้น แม้มีเงินสดไม่พอก็สามารถซื้อได้ โดยกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ จากการสำรวจพบว่า ผู้มีเครื่องสูบน้ำมีจำนวนมากถึง 36 หลังคาเรือน ผู้ไม่มีเครื่องสูบน้ำ แต่มีความจำเป็นต้องใช้เครื่องสูบน้ำ จะจ้างผู้มีเครื่องสูบน้ำในราคาที่ตกลงกันเอง เครื่องสูบน้ำนอกจากจะใช้สูบน้ำเพื่อตกกล้าแล้ว ยังใช้สูบน้ำเพื่อรดสวนผัก และสูบน้ำออกจากบ่อปลาเพื่อจับปลาในบ่อ

กล่าวได้ว่าการใช้เครื่องสูบน้ำขนาดเล็กใช้งานภายในครัวเรือน ทำให้เกิดความสะดวกต่อการทอน้ำจากหนองน้ำใส่แปลง นาข้าว แปลงตกกล้า (หว่านกล้า) ในกรณีที่ขาดน้ำไม่มากนัก อย่างไรก็ตามหากเป็นการวิดน้ำจากแปลงหนึ่งไปสู่อีกแปลงหนึ่ง ซึ่งมีปริมาณน้ำไม่มาก ชาวบ้านก็ใช้คันไ้วิดน้ำ เนื่องจากสะดวกกว่าที่จะใช้เครื่องสูบน้ำ

ไถเหล็ก เดิมชาวบ้านใช้ไถไม้ ไถนา ซึ่งมีตัวไถทำจากไม้เนื้อแข็งทั้งหมด มีส่วนประกอบ คือหัวหมูและใบไถ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2524 ชาวบ้านเริ่มใช้ไถเหล็ก ไถนาแทนไถไม้ ชาวบ้านกล่าวว่า ผู้ที่มีไถไม้ยังไม่ซำรุดก็ยังคงใช้ไถไม้ไถนา เมื่อไถไม้ซำรุดจะ เปลี่ยนเป็นไถเหล็ก ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองที่ประกอบอาชีพทำนาได้ใช้ไถเหล็กไถนากันทุกครัวเรือน ผู้ที่ใช้ไถเหล็กรายล่าสุดหรือได้เลิกใช้ไถไม้ล่าสุด ในปี พ.ศ. 2536

สาเหตุที่ชาวบ้านหันมาใช้ไถเหล็กกันทุกครัวเรือน เพราะมีผู้ทำไถไม้ขายน้อยลงจากการ สัมภาษณ์ผู้ที่เคยทำไถไม้ขายพบว่ามีปัญหาในการหาไม้เนื้อแข็งสำหรับทำไถ นอกจากนี้ไถไม้แต่ละอันใช้เวลาทำ 5-7 วันจึงเสร็จ ราคาของไถไม้ ตัวละ 70-100 บาท ส่วนไถเหล็กราคาตัวละ 150-200 บาท จึงเป็นผลให้ช่างทำไถไม้ในชุมชน เลิกทำไถไม้ขาย เพราะขายได้ราคาต่ำ

ล้อเข็น เป็นพาหนะที่ทำจากไม้มีสองล้อ ความยาวของล้อ 2 เมตร ความกว้าง 1 เมตร มีที่จับหรือที่สำหรับเข็นยื่นออกไปข้างหลัง ใช้คนเข็น หาซื้อได้จากร้านค้าในตัวจังหวัด ราคาคันละ 500 บาท มีประโยชน์ในการใช้สอยหลายด้าน กล่าวคือ บรรทุกสัมภาระต่างๆ ไปนา ได้แก่ บรรทุกปุ๋ย คราด ไถ เครื่องสูบน้ำ อาหาร น้ำดื่ม นอกจากนี้ยังบรรทุกมัดกล้าได้จำนวนมาก บรรทุกฟ่อน (ปุ๋ยคอก) ใส่ในบรรทุกฟ่อนข้าวเปลือกจากแปลงนา มาไว้ที่ลานเวดข้าว และบรรทุกข้าวเปลือกที่เวดแล้วไปใส่ยุ้งฉางที่บ้าน ผลจากการนำล้อเข็นมาใช้ในขบวนการทำนาปลูกข้าว ทำให้ชาวบ้านเลิกใช้ตะกร้าสัมภาระไปนา และไม่นิยมใช้เกวียนบรรทุกปุ๋ยคอกและข้าวเปลือก จนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านดงทองเลิกใช้เกวียน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าชาวบ้านเริ่มนำเอาล้อเข็นมาใช้ในขบวนการทำนาปลูกข้าว ประมาณปี พ.ศ. 2508 แล้วนิยมกันมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันพบว่าผู้ใช้ล้อเข็นจำนวน 124 หลังคาเรือน

รถบรรทุก 4 ล้อ รถบรรทุก 6 ล้อ และรถอีแต่น นับว่าเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่ง ที่ชาวบ้านดงทองนำมาใช้ในขบวนการทำนาปลูกข้าว กล่าวคือ ใช้บรรทุกฟ่อน (ปุ๋ยคอก) จากคอกไปใส่ในนา บรรทุกข้าวเปลือกจากลานสู่ยุ้งฉาง การใช้รถบรรทุกแต่ละครั้งนั้นชาวบ้านจะจ้างเจ้า

ของรถที่บริการชน ในราคาที่ตกลงกัน ขึ้นอยู่กับจำนวนเที่ยว และระยะทางจากบ้านไปนาของแต่ละคน ในการจ้างรถบรรทุก มีทั้งจ้างรถบรรทุกในหมู่บ้านหรือจ้างรถบรรทุกจากหมู่ 9 และหมู่ 11 ขึ้นอยู่กับความสะดวก ชาวบ้านแดงทองได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้รถบรรทุกขนส่งข้าวเปลือกกว่าเริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2518 มีทั้งรถบรรทุก 4 ล้อ และรถบรรทุก 6 ล้อ ส่วนรถอีแต่นเริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2528 ปัจจุบันชาวบ้านแดงทองมีรถบรรทุก 4 ล้อ จำนวน 41 หลังคาเรือน มีรถบรรทุก 6 ล้อ จำนวน 11 หลังคาเรือน และมีอีแต่น จำนวน 6 หลังคาเรือน จากการสังเกต (observation) ในสนามวิจัยพบว่า ชาวบ้านใช้งานล้อเซ็นและรถบรรทุก ในลักษณะเดียวกันคือ ในส่วนของการบรรทุกผู้ใส่เนา และบรรทุกข้าวเปลือก เมื่อชาวบ้านหันมาใช้ล้อเซ็นและรถบรรทุก จึงทำให้มีการเลิกใช้เกวียนบรรทุกเกือบทุกหลังคาเรือน

รถไถเดินตาม ชาวบ้านแดงทองเริ่มจ้างรถไถเดินตามไถนาครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 โดยจ้างไถเพื่อปรับสภาพดินกำจัดวัชพืชแทนการไถด้วยไถเหล็ก ซึ่งใช้แรงคนและแรงควาย หลังจากนั้นจำนวนผู้จ้างรถไถเพื่อไถจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้ชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่าดินแข็งหากใช้ควายลากไถจะทำให้ควายต้องใช้แรงลากมาก นอกจากนี้ยังทำให้ท่อนเวลาในการไถนา (ไถดะ) อีกด้วย อย่างไรก็ตามชาวบ้านแดงทองนิยมจ้างรถไถเดินตามเพื่อไถดะเท่านั้น ส่วนการไถนาแปรเพื่อปักดำ ยังคงใช้ไถที่ลากด้วยควาย เหมือนเดิมเกี่ยวกับการจ้างรถไถเดินตามนั้น ผู้ไถหรือเจ้าของรถคิดค่าจ้างไร่ละ 80 บาท ปัจจุบันพบว่ามีรถไถเดินตามที่บ้านแดงทอง จำนวน 6 คัน จึงไม่เพียงพอต่อการรับจ้างไถชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงจ้างรถไถเดินตามจากหมู่ 9 และหมู่ 11

ลานผ้า คือลานแนวข้าวที่ทำจากใยสังเคราะห์มีลักษณะคล้ายตาข่ายที่มีขนาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เมล็ดข้าวหลุดลอดตาข่าย เดิมชาวบ้านทำลานแนวข้าวด้วยซี่ควาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านเริ่มใช้ลานผ้าแนวข้าว โดยหาซื้อได้จากร้านค้าในตัวจังหวัดในราคาตารางเมตรละ 80 บาท ชาวบ้านจะใช้ลานผ้าประมาณ 5 ตารางเมตร จึงจะพอดีกับการแนวข้าว ประหยัดแรงงานและเวลาในการจัดเตรียม เมื่อนวนข้าวเสร็จสามารถเก็บไว้ใช้ในปีต่อไป จนกว่าจะชำรุดจากการสัมผัส (interview) และสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ทั้งลานซี่ควายและลานผ้าไปพร้อมกันพบว่ามีจำนวน 86 หลังคาเรือน กล่าวคือใช้ลานผ้าปูทับลานซี่ควายอีกทีหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเก็บกวาดเมล็ดข้าวเปลือก และป้องกันก้อนกรวดไม่ให้ปะปนกับเมล็ดข้าวเปลือก ในขณะเดียวกันมีชาวบ้านบางส่วนใช้ลานผ้าเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเคลื่อนย้ายลานแนวข้าว พบว่ามี

41 หลังคาเรือน นอกจากนี้ยังมีชาวบ้าน 19 หลังคาเรือนยังคงใช้ลานชีควายเพียงอย่างเดียว

กระสอบปุ๋ย หลังจากที่ชาวบ้านหว่านปุ๋ยเพื่อบำรุงต้นกล้า และต้นข้าวแล้วพวกเขาจะเก็บกระสอบปุ๋ยไว้ใช้สอยหรือบรรจุสิ่งของของเครื่องใช้ต่างๆ ในปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านเริ่มใช้กระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือกมัดปากกระสอบให้แน่นบรรทุกใส่ล้อเข็นหรือรถบรรทุก (รถบรรทุก 4 ล้อ หรือรถบรรทุก 6 ล้อ) นำมาเก็บที่ยุ้งนาง ชาวบ้านได้ให้เหตุผลถึงการใช้กระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือกเพราะให้ความสะดวกหลายประการคือ

สะดวกในการเก็บข้าวเปลือกซึ่งอาจจะเก็บไว้ในยุ้งฉางหรือเก็บไว้ใต้ถุนเรือน

สะดวกในการนำไปสีไม่ต้อง ตักข้าวเปลือกใส่ตะกร้าเพียงแต่แบกหรือยกกระสอบข้าวเปลือกใส่ล้อเข็น นำไปสีได้เลย

จะเห็นว่าเครื่องมือดังกล่าวนี้ ถูกนำมาใช้แทนเครื่องมือเดิม การนำเข้ามาใช้ในระยะเวลาแรกมีจำนวนน้อย แล้วเพิ่มจำนวนผู้ใช้มากขึ้นเรื่อยๆ ในปีต่อมา จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านแดงทองได้นำเอาเครื่องมือทำนาแบบใหม่มาใช้แทนเครื่องมือเดิมหรือใช้ควบคู่ไปกับเครื่องมือเดิมตาม

นอกจากทุนที่เป็นเครื่องมือยังมีเงินซึ่งชาวบ้านจำเป็นต้องจับจ่ายใช้สอยในขณะที่ทำนาและเก็บเกี่ยว ซึ่งเดิมมีการใช้เงินเป็นทุนทำนาจำนวนน้อยหรือแทบจะไม่ต้องใช้เงินเลย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ ในด้านปัจจัยการผลิต (factor production) ไม่ว่าจะเป็นที่ทำนาซึ่งชาวบ้านเป็นเจ้าของ แรงงานในครอบครัวและจากเพื่อนบ้านในรูปของการลงแขกทำนอลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกนวดข้าว ในส่วนของเครื่องมือทำนานั้นชาวบ้านซื้อเฉพาะส่วนที่เป็นโลหะเนื่องจากผลิตขึ้นใช้เองไม่ได้ ได้แก่ ส่วนประกอบของไถไม้ที่เป็นผานและหัวหมู มีด พร้า จอบ เสียม และเคียว

ต่อมาเมื่อรัฐมีนโยบายส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตข้าวออกสู่ตลาดโลกเป็นผลให้ชาวบ้านต้องใช้จ่ายสูงขึ้นในการทำนาเพื่อซื้อปุ๋ยเคมีเร่งผลผลิตและเพิ่มปริมาณมาก ซื้อยาปราบศัตรูข้าว การขาดแคลนแรงงานในครอบครัว ก่อให้เกิดรูปแบบการจ้างแรงงานทำนา เกี่ยวข้าว จากภายในและนอกชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านเริ่มนิยมการจ้างรถไถเดินตามไถนา (ไถตะ) จ้างแรงงานนวดข้าว จ้างรถขนข้าว พร้อมกันนี้ชาวบ้านยังมีรายจ่ายในการซื้ออาหารบริโภคสำหรับสมาชิกในครอบครัวและลูกจ้างในช่วงดำนา และเกี่ยวข้าว เนื่องจากชาวบ้านได้พึ่งตลาดมากกว่าการหาอยู่หากินตามธรรมชาติเหมือนดังแต่ก่อนมา ดังนั้นการทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านแดงทองจึงมี

ค่าใช้จ่ายสูงขึ้นเรื่อยๆ ในแต่ละหลังคาเรือน เงิน จึงกลายทุนส่วนหนึ่งที่จำเป็นซึ่งแต่ละหลังคาเรือน จะเตรียมไว้ใช้จ่ายในกิจกรรมการทำนาปลูกข้าว จากการสัมภาษณ์ทุกหลังคาเรือน พบว่าแต่ละ หลังคาเรือน ลงทุนไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับจำนวนที่นา ความจำเป็นในการจ้างแรงงานและปริมาณบู่ที่ต้องใช้ในที่นา ดังนั้นผู้ที่ลงทุนต่ำที่สุดพบว่าใช้เงิน 300 บาท (มีที่นา 2 ไร่ ไม่จ้าง ใส่บู่ 1 กระสอบ) ผู้ที่ลงทุนมากที่สุดพบว่าใช้เงิน 45,000 บาท (มีที่ 50 ไร่ จ้างแรงงาน ใส่บู่ 21 กระสอบ)

แหล่งเงินทุนของชาวบ้านมาจาก 3 แหล่ง ดังนี้คือ

แหล่งที่ 1 เงินทุนที่ได้จากการเก็บสะสมหรือการออม และลูกๆ ส่งมาให้จากการไปทำงานต่างจังหวัด

แหล่งที่ 2 เงินทุนจากการกู้ยืม ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

แหล่งที่ 3 เงินทุนจากการกู้ยืมนอกระบบ โดยกู้ยืมจากญาติพี่น้อง กู้จากนายทุนในชุมชน และนายทุนจากภายนอก

3. แรงงาน (labour) แรงงานเป็นสิ่งจำเป็นในการทำนาปลูกข้าว ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นขั้นตอนการทำนาปลูกข้าว เดิมแรงงานทำนาจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ แรงงานคนและแรงงานสัตว์

แรงงานคน ได้แก่ แรงงานในครอบครัว และแรงงานจากเพื่อนบ้านมาช่วยเรียกว่าลวงแขก ปัจจุบันแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ เนื่องจากชาวบ้านหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า เช่น ค้าขาย รับจ้างในตัวเมืองและต่างจังหวัด รับราชการ เป็นพนักงาน ลูกจ้างชั่วคราวตามหน่วยงาน ชาวบ้านจึงมีการจ้างแรงงานด้านาเกี่ยวข้าว บางส่วนเป็นแรงงานในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นแรงงานมาจากชุมชนอื่น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับอัตราค่าจ้าง ในระยะแรกจ้างวันละ 2 บาท (ประมาณปี พ.ศ. 2504) แล้วเพิ่มขึ้นเรื่อยเป็นวันละ 70 บาทในปัจจุบัน โดยเจ้าของนาหรือผู้จ้างจะต้องออกค่าใช้จ่ายอาหารวันละ 2-3 มื้อ (หากเป็นแรงงานในหมู่บ้านผู้จ้างจะจ่ายค่าอาหารมื้อเช้ากลางวัน แต่ถ้าเป็นแรงงานต่างถิ่น ผู้จ้างจะจ่ายค่าอาหาร 3 มื้อ) นอกจากนี้ยังพบว่า จากจำนวนผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน มีการจ้างแรงงานในลักษณะดังนี้

จ้างด้านา จ้างเกี่ยวข้าว จำนวน 71 หลังคาเรือน

จ้างด้านา ไม่จ้างเกี่ยวข้าว จำนวน 11 หลังคาเรือน

จ้างเกี่ยวข้าว ไม่จ้างดำนา จำนวน 14 หลังคาเรือน
 ไม่จ้างเกี่ยว ไม่จ้างดำ จำนวน 40 หลังคาเรือน

4. การจัดการ การจัดการในขบวนการทำนาปลูกข้าว หมายถึง การวางแผนหรือ การกำหนดนโยบายทำนาของแต่ละหลังคาเรือน จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีทางมานุษยวิทยาพบว่า รูปแบบการจัดการของชาวบ้านแดงทองขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชน ซึ่งมีผลจากการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากภายนอก ดังนั้นการจัดการในขบวนการทำนาปลูกข้าว ของชาวบ้านแดงทอง จึงมีลักษณะดังนี้ คือ

4.1 มีการจ้างแรงงานดำนาเกี่ยวข้าว หลายหลังคาเรือนจ้างรถชนฝุ่น (บู่คอก) จากคอกแก้ว คอกควายไปใส่่นา จ้างรถไถเดินตามไถตะแทนการไถด้วยควายในช่วงของการเตรียมดิน ครั้งแรก การจ้างแรงงานดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการขาดแคลนแรงงานในครอบครัว

4.2 ผลจากการที่ค่าใช้จ่ายสูง ทำให้ชาวบ้านหันมาทำนาหว่านกล่าวคือ จะทำนาหว่านส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะปักดำ จากการเก็บข้อมูลโดยการ สัมภาษณ์ (interview) ทุกหลังคาเรือนพบว่าชาวบ้านเริ่มนำรูปแบบของการทำนาหว่านเข้ามาใช้ในปี พ.ศ. 2534 การทำนาหว่านเริ่มหว่านก่อนนาดำ คือประมาณต้นเดือน 6 ครอบครัวใดทำนาหว่านด้วยจะจ้างรถไถเดินตามไถเตรียมดิน หลังจากไถเสร็จเจ้าของนาจะนำพันธุ์ข้าวที่คัดเลือกไว้ (มีทั้งข้าวเจ้าหอมมะลิ ข้าวเหนียว ก.ช. 6) หว่านตามพื้นที่ที่ไถเตรียมไว้ชาวบ้านได้ให้เหตุผลถึงการทำนาหว่านก่อนนาดำ เพราะเดือน 6 มีวัชพืชน้อยเนื่องจากเพิ่งเริ่มต้นฤดูฝน การทำนาหว่านจะทำให้ต้นข้าวโตก่อนที่วัชพืชจะเกิดขึ้น ซึ่งวัชพืชจะเริ่มโตในช่วงเดือน 7 ซึ่งในช่วงนั้น ต้นข้าวจากนาหว่านก็จะเติบโตแตกกอจนวัชพืชไม่สามารถเจริญเติบโตได้

การจ้างแรงงานและการทำนาหว่านนี้ นอกจากจะเป็นวิธีการแก้ปัญหาแรงงานในครัวเรือนไม่พอแล้ว ยังทำให้การดำนาและเกี่ยวเกี่ยวเสร็จสิ้นเร็ว ทำให้ชาวบ้านมีเวลาประกอบอาชีพอื่นได้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว

4.3 การผลิตเพื่อขายทำให้ชาวบ้านนิยมการใส่ปุ๋ยเคมีเสริมปุ๋ยคอก ใช้ยากำจัดศัตรูข้าวและใช้ข้าวพันธุ์เกษตร แทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง เพื่อเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น ปัจจุบันพบว่าแต่ละหลังคาเรือนใช้พื้นที่นาปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิมากกว่าปลูกข้าวเหนียว ก.ช. 6 ทั้งนี้เพราะข้าวเจ้าหอมมะลิตายได้ราคาสูงกว่าข้าวเหนียว ก.ช. 6 ซึ่งจะปลูกแต่พอกินในแต่ละปีเท่านั้น

4.4 ผลจากการที่ชาวบ้านได้รับการศึกษากว้างขึ้น ทั้งการศึกษาที่เป็นทางการ (formal education) และไม่เป็นทางการ (informal education) ทำให้โลกทัศน์ (worldview) ของชาวบ้านกว้างขึ้น มีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ในขบวนการทำนาปลูกข้าว เป็นผลให้ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) ที่ชาวบ้านถือปฏิบัติในรูปของพิธีกรรมเกี่ยวข้าว (rituals rice) เปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวหลังการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

จากการศึกษาพบว่าในชุมชนดงทองได้มีการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในส่วนที่อยู่ในขบวนการทำนาปลูกข้าว ดังนี้

1. **พิธีเอาฝุ่นใส่เนา** เดิมชาวบ้านดงทองเอาฝุ่นใส่เนาเพื่อเอาฤกษ์ยามดีในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ โดยเลือกใส่แปลงแรก (แปลงที่เชื่อว่าผีตาแอกสิงสถิตย์) ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ คือ

1.1	ชาวบ้านที่ยังทำพิธีเอาฝุ่นใส่เนา มี	117	หลังคาเรือนจำแนกออกเป็น
	ใส่แปลงแรก มี	49	หลังคาเรือน
	ใส่แปลงใดก็ได้ มี	68	หลังคาเรือน
1.2	ชาวบ้านที่เลิกพิธีเอาฝุ่นใส่เนา มี	19	หลังคาเรือน

ชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีเอาฝุ่นใส่เนาจะอ้างเหตุผลว่าต้องการให้ได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วยได้ผลผลิตสูง ในปีนี้และทำตามประเพณีหากไม่ทำจะไม่สบายใจ เหตุผลดังกล่าวเป็นความเชื่อของชาวบ้านวัยผู้ใหญ่อายุ 45 ขึ้นไป มีชาวบ้าน 68 หลังคาเรือนที่เอาฝุ่นใส่เนาแปลงใดก็ได้ไม่เจาะจงว่าจะเป็นการใส่แปลงแรกก็ได้ให้เหตุผล 2 ประการ คือ

1.2.1	บางส่วนอ้างว่าที่นาไม่มีผีตาแอกแล้ว จึงใส่แปลงใดก็ได้ แม้ไม่เอาฝุ่นใส่แปลงแรก ก็ยังเชื่อว่าจะได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วย
1.2.2	อีกส่วนหนึ่งไม่ทราบจุดประสงค์เพียงแต่ทำตามคนอื่นเห็นคนแก่ทำก็ทำตาม

ในกรณีของผู้ที่เลิกทำพิธีเอาฝุ่นใส่เนาได้อ้างเหตุผลเดียวกันคือเป็นยุคของสมัยใหม่แล้ว ผลผลิตจะได้น้อยไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเชื่อแต่ขึ้นอยู่กับการใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น ใส่ปุ๋ยเคมี

2. **บุญผาเวสหรือบุญเดือนสี่** ชาวบ้านดงทองยังถือสืบต่อกันมาทุกปีทั้งสองวัด แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบการจัดงานบางส่วนที่วัดอัมพวันน้อย แต่ชาวบ้านก็ยังรักษา รูปแบบเดิมไว้เกือบทั้งหมด กล่าวคือ ชาวบ้านได้ช่วยกันเตรียมงานล่วงหน้า เช่นเตรียมสถานที่ ทั้งบนศาลาธรรมและบริเวณภายในวัด ช่วยกันทำห่ออุปคุต ทำที่บูชาดอกไม้บนศาลาธรรม คนเฒ่า คนแก่ช่วยกันเตรียมเครื่องคาน้ำฝน ตลอดเวลาการจัดพิธี 2 วัน ชาวบ้านได้นำอาหารคาวหวาน ขนมขั้ตมมาถวายพระภิกษุทั้งมือเช้าและมือเพล แล้วแบ่งปันกันกิน คนเฒ่าคนแก่จะร่วมฟังเทศน์ ตั้งแต่ต้นจนจบบนศาลาธรรม ส่วนหนุ่มสาวได้จัดต้นกล้วยหวานไว้คอยถวายพระภิกษุที่ตนนิมนต์มาเทศน์ พร้อมกับให้ศิลาให้พร

จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์ (interview) ชาวบ้านพบว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความเชื่อของคนหนุ่มสาว โดยคนกลุ่มนี้ ไม่เชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะมีผลต่อการทำนา หรือแม้แต่การนำข้าวพันธุ์ก่อนไปไว้ในยุ้งไม่ก็ เชื่อว่าจะทำให้ได้ข้าวมากขึ้นกว่าที่มีอยู่ในยุ้ง จึงเข้าร่วมพิธีกรรม เพื่อช่วยกิจกรรมของชุมชนและเพื่อความสนุกสนาน จะเห็นจากการที่กลองยาวพ้อรำในชบวนแห่พระเวสเข้าเมือง มีกลองยาวในชบวนแห่ ต้นกล้วยหวาน มีการพูดคุยหยอกล้อกัน ส่วนคนเฒ่าคนแก่ทำบุญผาเวส เพราะหวังว่าจะได้บุญมาก ทำให้ฝนตกมีน้ำได้ทำนา และการนำข้าวพันธุ์ก่อนไปไว้ในยุ้งจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ข้าวในยุ้ง พอกินพอขาย ไม่อดไม่อยาก

3. **พิธีสงฆ์น้ำปูตาดอนสวรรค์** เป็นพิธีกรรมระดับชุมชนพิธีกรรมหนึ่งที่ชาวบ้านดงทอง ถือปฏิบัติในเดือน 5 โดยชาวบ้านพร้อมใจกันสงฆ์น้ำแก่ผีปูตาดอนสวรรค์ (ปูตาบ้าน) ให้ทำนคลายร้อน แล้วดลบันดาลให้ชาวบ้าน และทรัพย์สินปลอดภัย ตลอดจนดลบันดาลให้ฝนตกมีน้ำทำนา จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และโดยการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีสงฆ์น้ำปูตา พบว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความเชื่อของชาวบ้าน กล่าวคือ ในกลุ่มชาวบ้านวัยหนุ่มสาว ไม่เชื่อว่าผีปูตาจะทำให้ฝนตก แต่เข้าร่วมพิธีกรรมนี้เพราะยังมีความเชื่อว่าผีปูตาดอนสวรรค์ปกป้องคุ้มครองให้ชาวบ้านและทรัพย์สินปลอดภัย นอกจากนั้นการเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อความสนุกสนานเพราะหนุ่มสาวได้ถือโอกาสนี้คุยหยอกล้อ และรดน้ำให้แก่กันด้วย ในส่วนของคนเฒ่าคนแก่ยังไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผีปูตา กล่าวคือ นอกจากจะเชื่อว่าผีปูตาปกป้องคุ้มครองชาวบ้านและทรัพย์สินแล้ว ยังดลบันดาลให้ฝนตกอีกด้วย

4. **บุญสงฆ์น้ำธาตุ** เป็นพิธีกรรมในที่ชาวบ้านดงทองถือปฏิบัติเพื่อเช่นสำรวจวิญญาณ

ที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่พระธาตุคงทอง ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ พร้อมกับแสดงความสักการะ ด้วยการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน และรดน้ำธาตุให้ผีปูดธาตุน้ำ และวิญญาณของสองแม่ลูกซุ่มเย็น ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการปฏิบัติดังกล่าวจะทำให้วิญญาณที่สถิตย์อยู่ที่ธาตุนพอใจแล้วคลับดาลให้ฝนตก มีน้ำทำนา ปัจจุบันพบว่าหน้าที่ (function) ของพิธีกรรม ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในกลุ่มของหนุ่มสาวไม่เชื่อว่าพิธีกรรมนี้ทำให้ฝนตก พฤติกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อความสนุกสนาน เห็นได้จากการจับกลุ่มพูดคุยหยอกล้อกัน พร้อมกับรับประทานอาหารและเครื่องดื่มที่แม่ค้านำมาขายในงานบุญ และในช่วงสุดท้ายของพิธีกรรมในขบวนสรงน้ำธาตุ มีกลองยาวบรรเลงท่วงทำนองเร้าใจหนุ่มสาวร้องรำไปตามทำนองบรรเลงด้วยความสนุกสนาน อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ (interview) คนเฒ่าคนแก่พบว่ายังมีความเชื่อว่าการทำบุญสรงน้ำธาตุเพื่อขอฝน โดยการคลับดาลของผีปูดธาตุน้ำ และวิญญาณสองแม่ลูก ที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ พระธาตุคงทอง

นอกจากจะพบการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความเชื่อที่เคยมีต่อการทำบุญสรงน้ำพระธาตุแล้ว ยังพบว่าพิธีกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ จากการสังเกตพบว่า มีนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดเดินทางมาแวะชมและสักการะธาตุนคงทองทุกวัน

5. **พิธีเลี้ยงผีปูดธาตุน้ำ** ตามความเชื่อเดิมของชาวบ้านคงทอง เกี่ยวกับการทำพิธีกรรมนี้เพื่อเช่นสรงผีปูดธาตุน้ำ ผีปูดคอนกรรม และผีปูดคอนสวรรค์ (ผีปูดบ้าน) ให้อำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวคุ้มครองชาวบ้านและทรัพย์สิน ป้องกันลมพายุและน้ำฝนมาตกให้ชาวบ้านได้ทำนา จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อเดิมในกลุ่มของคนหนุ่มสาว กล่าวคือ พวกเขาไม่เชื่อว่าผีปูดธาตุน้ำจะคลับดาลให้ฝนตก แต่ยังเชื่อว่าผีปูดธาตุน้ำยังให้ความปกป้องคุ้มครองความปลอดภัยแก่ชาวบ้านและทรัพย์สิน ป้องกันเหตุร้ายไม่ให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามในกลุ่มของคนเฒ่าคนแก่ยังมีความเชื่อเช่นเดิม

จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า พิธีสรงน้ำผีปูดคอนสวรรค์ พิธีทำบุญสรงน้ำพระธาตุคงทอง และพิธีเลี้ยงผีปูดธาตุน้ำ มีการเปลี่ยนแปลงคล้ายกันคือในส่วนที่เป็นความเชื่อของการทำให้เกิดฝน ในกลุ่มของคนหนุ่มสาว ในขณะที่พวกเขายังมีความเชื่อว่าผีปูดธาตุน้ำยังทำหน้าที่คุ้มครองความปลอดภัยแก่ชาวบ้านและทรัพย์สิน

6. **พิธีเลี้ยงผีปูดธาตุน้ำ หรือพิธีเลี้ยงผีเจ้าถิ่นเจ้าฐาน** เดิมมีชาวบ้านหลายหลังคาเรือนทำพิธีเลี้ยงผีปูดธาตุน้ำ หรือปูนา หากที่นาของตนมีผีปูดธาตุน้ำ ชาวบ้านเล่าว่า "หากนาของใครมีทั้งผีปูดธาตุน้ำ และผีปูดธาตุน้ำ ก็จะทำทั้งพิธีเลี้ยงผีปูดธาตุน้ำและทำพิธีแยกนาคด้วย" จึงกล่าวได้ว่า ชาวบ้าน

ดงทองจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตานาด้วยทุกปีก่อนลงทำนา หากมีความเชื่อว่านาของตนมีผีปู่นา แม้จะมีผีตาแฮกก็ตาม ต่อมาการทำพิธีเลี้ยงผีปู่นาค่อยๆ ลดน้อยลง ปัจจุบันพบว่ามีชาวบ้านทำพิธีเลี้ยงผีปู่นาเพียง 9 หลังคาเรือน ในส่วนของชาวบ้านที่เลิกทำพิธีกรรมนี้ ได้ให้เหตุผลต่างกันคือ บางส่วนเลิกทำเพราะถือว่าตนเองได้ฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแฮกแล้ว เมื่อทำพิธีฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแฮก แม้ธรณีก็จะอ่อนวอนถึงผีปู่นาด้วย บางส่วนเลิกทำเพราะถือว่าเป็นยุคของสมัยใหม่ ได้ใช้เทคโนโลยีใหม่บำรุงต้นข้าวทำให้ได้ผลผลิตสูง ได้แก่ บัญเคมี ยาปราบศัตรูข้าว

7. พิธีไถแยกนา หรือพิธีลงนาถือเอาวันที่ฤกษ์ดี เดือน 6 ชาวบ้านจะทำพิธีไถแยกนา เพื่อบอกกล่าวแก่ ผีตาแฮก แม่ธรณี เจ้าถิ่น เจ้าฐาน เพื่อให้กิจกรรมการทำนาลุล่วงไปด้วยดี จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์ (interview) พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในพิธีไถแยกนา ดังนี้คือ

7.1 ในกลุ่มผู้ที่จ้างรถไถเดินตามไถตะ 35 หลังคาเรือน จำแนกออกดังนี้
ยังคงทำพิธีไถแยกนา จำนวน 6 หลังคาเรือน โดยเจ้าของนาจะเลือกวันฤกษ์ดี ในเดือน 6 ทำพิธีไถแยกนา ส่วนรถไถเดินตามอาจจะไถก่อนหรือไถหลังวันที่เจ้าของนาทำพิธีก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้รับจ้างไถ

ผู้ไม่ทำพิธีไถแยกนาจำนวน 29 หลังคาเรือน

7.2 ในกลุ่มของผู้ที่ใช้ควายไถยุคนา (ไถตะ) 69 หลังคาเรือนจำแนกออกเป็นดังนี้
ยังคงทำพิธีไถแยกนา มีจำนวน 44 หลังคาเรือน เป็นชาวบ้านที่ทำนาค้ำทั้งหมดรอให้ถึงวันฤกษ์ดี เดือน 6 จึงทำพิธีไถแยกนา หลังจากไถแยกนาแล้วจึงเริ่มไถตะนาทั้งผืนเพื่อปรับสภาพดินและกำจัดวัชพืช

เลิกทำพิธีไถแยกนา จำนวน 25 หลังคาเรือน

7.3 ในกลุ่มของผู้ที่ใช้ควายตัวเองและจ้างรถไถเดินตามไถยุคนา คือ 32 หลังคาเรือน จำแนกออกเป็นดังนี้

ยังคงทำพิธีไถแยกนา มีจำนวน 22 หลังคาเรือน โดยรอให้ถึงวันฤกษ์ดี เดือน 6 จึงทำพิธีไถแยกนา หลังจากนั้นเป็นการไถตะที่นาทั้งผืนเพื่อปรับสภาพดิน

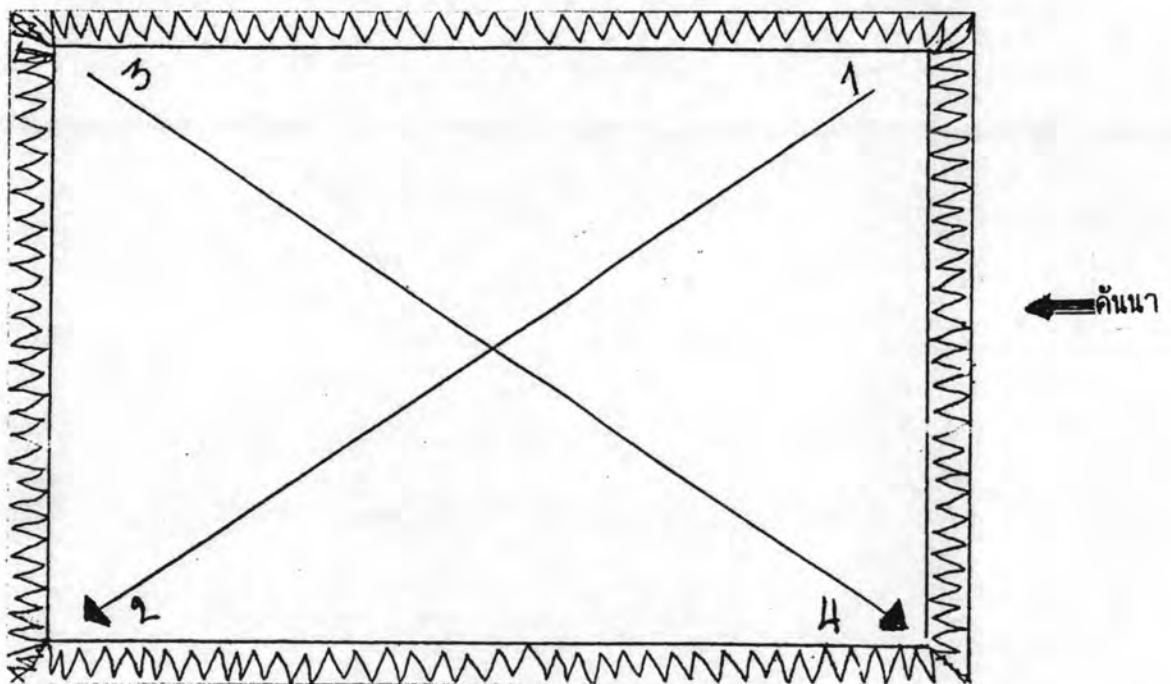
เลิกทำพิธีไถแยกนา จำนวน 10 หลังคาเรือน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าในจำนวนผู้ที่ทำนา 136 หลังคาเรือน ยังคงทำพิธีไถแยกนา จำนวน 72 หลังคาเรือน เลิกทำพิธีไถแยกนา จำนวน 64 หลังคาเรือน

ในส่วนของผู้ทำพิธีโถงแยกนาพบว่ามีคนเผ่า คนแก่ ซึ่งอยู่ในฐานะ พ่อ แม่ หรือ ปู่ ย่า ตา ยาย คอยเอาใจใส่และเตือนให้ลูกหลานทำเมื่อถึงฤดูกาลลงนา คนเผ่าคนแก่บางคนถึงกับไปนาเพื่อทำพิธีนี้ โดยเป็นผู้บอกกล่าว ตาแยก แม่ธรณี ผู้เจ้าถิ่น เจ้าฐาน แล้วให้ลูกชาย หรือ หลานชายเป็นผู้โถงแยกนา ในกรณีนี้มีจำนวน 47 หลังคาเรือน ส่วนอีก 25 หลังคาเรือน ลูกหลานเป็นผู้ทำพิธีโถงแยกนาเอง เพราะ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ได้มอบอำนาจการจัดการแก่ลูกหลาน หรือที่บ้านไม่มีคนแก่ คนเผ่า คอยแนะนำ ในกรณีหลังนี้จะพบการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาของพิธีกรรม (rituals rice) คือ ไม่จัดเครื่องเช่นสังเวียงแก่ อำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) พิธีกรรมจะมีเฉพาะการโถงแยกนา ขณะที่โถงจะบอกกล่าวแก่ตาแยก แม่ธรณี เจ้าถิ่น เจ้าฐาน ไปด้วย พวกเขาได้ให้เหตุผลของการไม่จัดเครื่องเช่นว่า ลงมือโถงแยกนา และบอกกล่าวฝากฝังพอแล้วจะสังเวียงครั้งเดียว เมื่อขึ้นนา

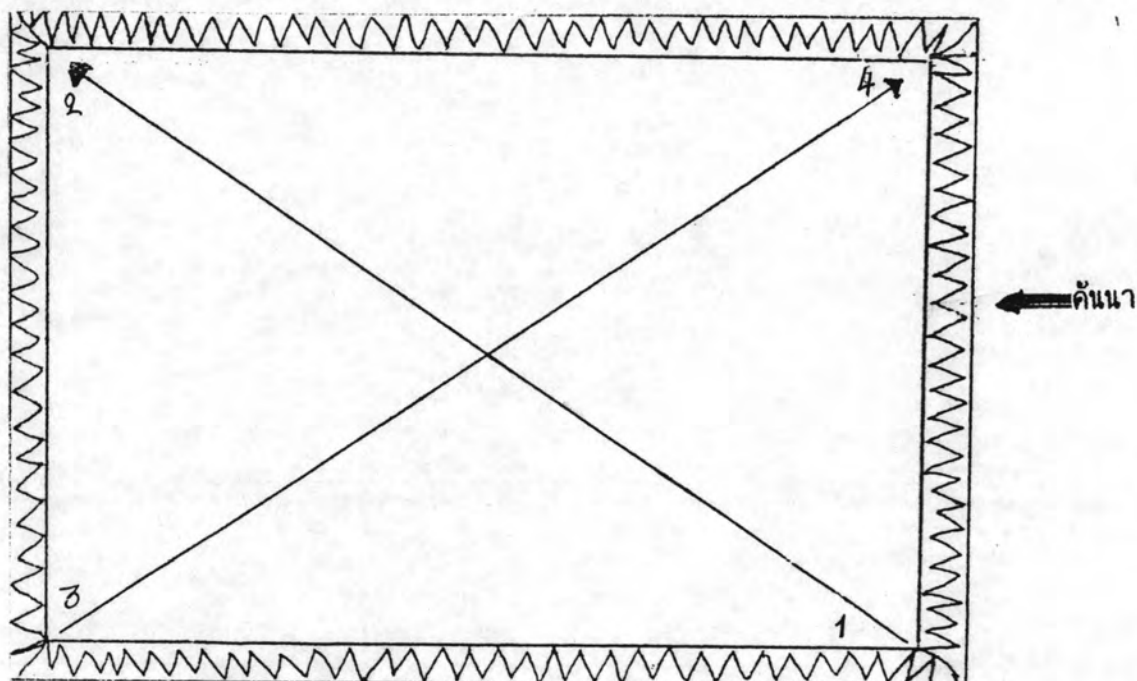
นอกจากนี้ยังพบการเปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบการโถงแยกนา แตกต่างกันทั้งในกลุ่มผู้จัดเครื่องเช่น และกลุ่มผู้ที่ไม่ได้จัดเครื่องเช่น ดังนี้

รูปแบบที่ 1 โถงแยกจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือของแปลงแยก (1) ลงสู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ (2) แล้วลากโถงตรงขึ้นยังทิศเหนือของคันทนาเดียวกัน (3) โถงแยกลงสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (4) ดังภาพ

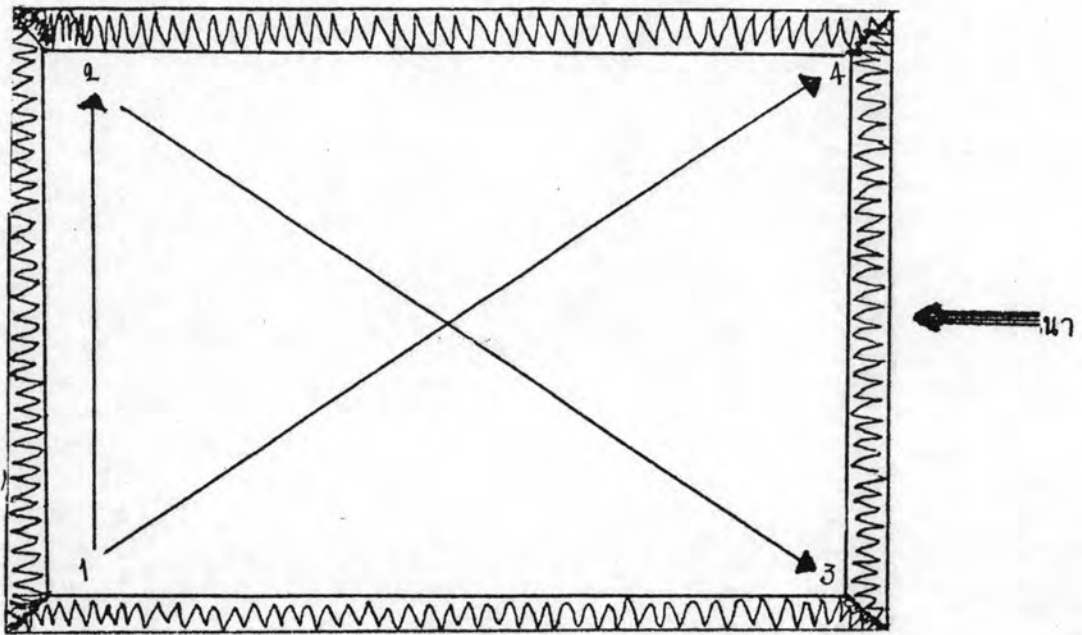
รูปที่ 4.2 กวาร์โถงแยกนา ตามรูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2 โถงแยงจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแปลงแยก (1) ขึ้นสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (2) ลากโถงสู่ทิศใต้ของคันทาเดียวกัน (3) โถงแยงขึ้นสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (4) ดังภาพ

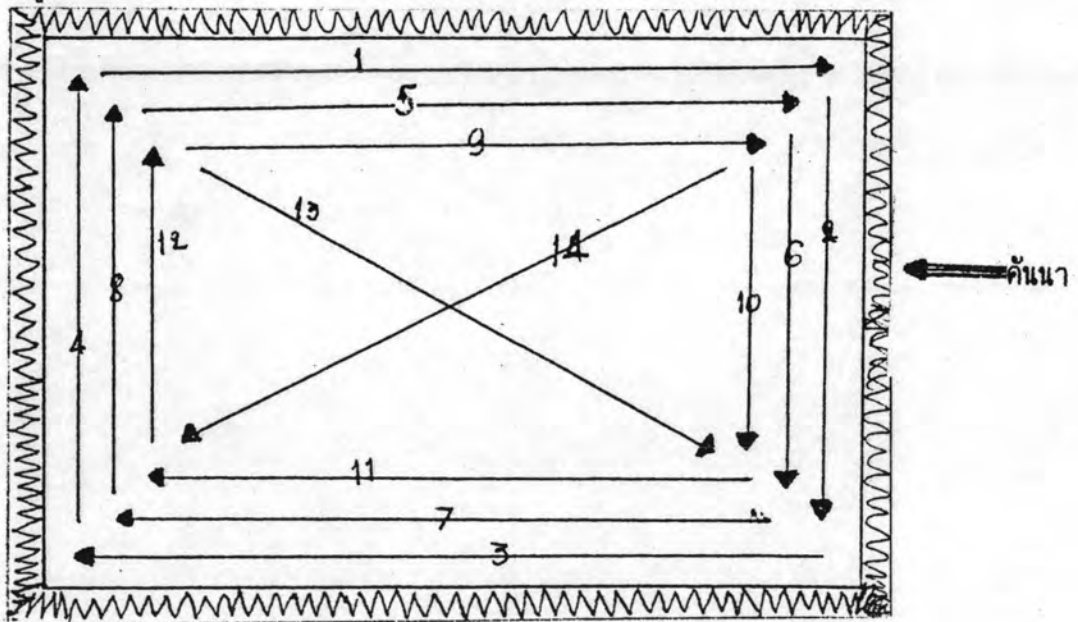
รูปที่ 4.3 โถงแยกนา ตามรูปแบบที่ 2

รูปแบบที่ 3 โถงตรงจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแปลงแยก (1) ขึ้นทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (2) โถงแยงลงสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (3) ลากโถงกลับไปจุดเริ่มต้น (1) โถงแยงขึ้นสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (4) ดังภาพ

รูปที่ 4.4 การไลแอกนาตามรูปแบบที่ 3

รูปแบบที่ 4 มีลักษณะการไลคล้ายกับการไลแอกนาแบบเดิมมาก มีส่วนต่างต่าง
กันตรงที่การไลแอกนาแบบเดิมนั้นไลทะแยงขึ้นสู่ทิศเหนือ ส่วนการไลแอกนาในรูปที่ 4 ไลทะแยง
ลงสู่ทิศใต้

รูปที่ 4.5 การไลแอกนา ตามรูปแบบที่ 4

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการไถแยกนาดังกล่าวนี้ พบในกลุ่มผู้ที่ยังทำพิธีแยกนา ซึ่งจำแนกออกไป ดังนี้

1. การไถแยกนาในลักษณะตามรูปที่ 4.2 พบว่า มีจำนวน 17 หลังคาเรือน
2. การไถแยกนาในลักษณะตามรูปที่ 4.3 พบว่า มีจำนวน 14 หลังคาเรือน
3. การไถแยกนาในลักษณะตามรูปที่ 4.4 พบว่า มีจำนวน 14 หลังคาเรือน
4. การไถแยกนาในลักษณะตามรูปที่ 4.5 พบว่า มีจำนวน 12 หลังคาเรือน

ส่วนการไถแยกนาในลักษณะดั้งเดิม(ไม่เปลี่ยนแปลง) พบว่ามีจำนวน 15 หลังคาเรือน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านถึงความแตกต่างกันของการไถแยกนา พวกเขาได้ให้ข้อมูลเหมือนกันว่า การที่ไถแยกนาไม่เหมือนกันเกิดจากการเรียนรู้จากบรรพบุรุษต่างกันในช่วงเวลาของการถ่ายทอดยาวนานอาจจะมีการผิดแผกไปจากเดิมได้ แต่ต้องไถรูปกากบาทเสมอ และไถวันแรกที่ลงนาตรงกับวันฤกษ์ดีของเดือน 6

อย่างไรก็ตาม แม้การไถแยกนาของชาวบ้านจะแตกต่างกัน แต่พวกเขาก็คิดว่าได้ทำพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวแต่ผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นฐาน และมีความคาดหวังว่าการทำนาปลูกข้าวจะดำเนินไปด้วยดี มีผลผลิตสูง

ในส่วนของผู้ที่ไม่ทำพิธีไถแยกนา จำนวน 64 หลังคาเรือนนั้น จำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 มีจำนวน 22 หลังคาเรือน สาเหตุที่ไม่ทำพิธีไถแยกนาเพราะได้รับการแบ่งที่นา อันเป็นมรดกจากพ่อแม่ ในส่วนที่ไม่มีแปลงแยก (หมายถึงแปลงที่ผีตาแอกสิงสถิตย์) แต่มีความเชื่อว่าจะได้รับการปกป้องรักษาจากผีตาแอกที่แปลงนาผืนเดิมเพราะว่าเป็นพระภูมิที่นาผืนเดียวกัน

กลุ่มที่ 2 มีจำนวน 42 หลังคาเรือน ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่มีความเชื่อในผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน มีความเชื่อว่าเป็นยุคของสมัยใหม่ที่เจริญไปด้วยวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ต้นข้าวจะงอกงามได้ผลผลิตสูงขึ้นอยู่กับการใช้เทคโนโลยี ชาวบ้านกลุ่มนี้มักจะมีอายุไม่เกิน 45 ปี มีอาชีพค้าขายเป็นอาชีพรองจากการทำนา หรือเป็นครอบครัวที่มีลูกหลานทำงานรับราชการ เป็นพนักงานและลูกจ้างในเมือง

8. นิธิขอฝน

8.1 **นิธิทำบุญบั้งไฟ** เป็นพิธีกรรมเพื่อขอฝนจากพญาแถนตามความเชื่อพื้นบ้าน พิธีกรรมนี้จัดขึ้นในช่วงเดือน 6-7 ชาวบ้านดงทองได้จัดพิธีกรรมนี้สืบต่อกันมาจนกลายเป็นบุญประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participate observation) พบว่ามี การเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมนี้ กล่าวคือ จุดประสงค์ของพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวบ้าน เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในกลุ่มของวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่บางส่วน (ช่วงอายุ 15-45 ปี) ไม่เชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะทำให้ฝนตก พวกเขาเชื่อว่าฝนเกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมิใช่เกิดจากการ ดลบันดาลของแถน คนกลุ่มนี้จึงร่วมพิธีกรรมด้วยจุดประสงค์ให้เกิดความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว ในกลุ่มของผู้ใหญ่วัย 50 ปีขึ้นไป ยังมีความเชื่อว่าการทำบุญบั้งไฟจะทำให้ฝนตกหากปีใดไม่ทำบุญ บั้งไฟจะเกิดความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำฝนทำนา

มีการแข่งขันชิงรางวัลขบวนแห่สวยงามรางวัลบั้งไฟขึ้นสูง ดังนั้นจึงพบว่ามี การใช้เงินมากโดยเรียกเก็บทุกหลังคาเรือน หากไม่พอจะขอสมทบจากสมาชิกสภาจังหวัด และ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

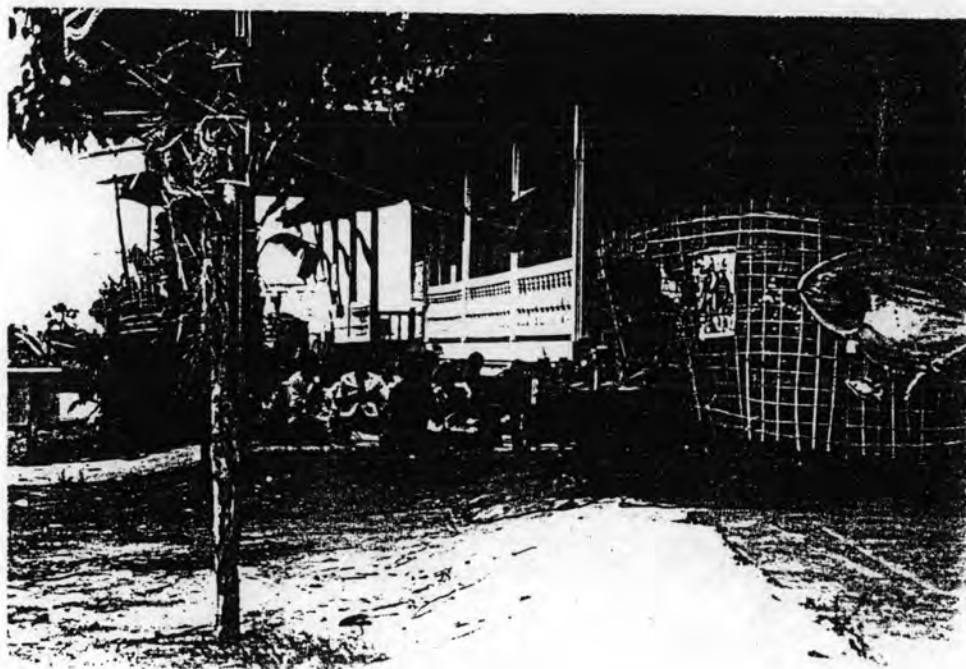
บุญบั้งไฟไม่สามารถจัดได้ทุกปี จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มคน เฒ่าคนแก่ พบว่าบุญบั้งไฟซึ่งจัดโดยคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่มักจะ เน้นไปในด้านสนุกสนานทำให้สิ้นเปลือง เงิน จึงไม่สนับสนุนให้จัดทุกปี

แต่เดิมมาเมื่อถึงเทศกาลบุญบั้งไฟ จะมีการเชิญชวนให้หมู่บ้านใกล้เคียง นำขบวนบั้งไฟมาร่วมด้วย แต่ปัจจุบันมีเพียงชุมชนดงทองร่วมกับ หมู่ 9 และหมู่ 11 เท่านั้น

8.2 **นิธิเสี่ยงทายขอฝน** จัดเป็นพิธีขอฝนในช่วงเดือนแปดถึงเดือนสิบ ซึ่งเป็นปี ที่ชาวบ้านประสบปัญหาฝนแล้ง แม้จะได้ทำบุญบั้งไฟแล้วก็ตาม นิธิเสี่ยงทายขอฝน ได้แก่ นิธิสวด คาถาปลาค่อม นิธิเทศน์พยากรณ์คาก นิธิตั้งครกตั้งสาก นิธิเซ็งแม่นางดั่ง และนิธิเซ็งเซียงซ่อง จาก การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) พบว่ามี การเปลี่ยนแปลงดังนี้

นิธิสวดคาถาปลาค่อมและนิธิเทศน์พยากรณ์คาก ผู้นำในการทำพิธีกรรม กล่าวคือ พระสงฆ์จากวัดอัมพวันน้อยไม่ร่วมทำพิธีกรรมในกรณีที่ เป็นนิธิสวดคาถาปลาค่อมและนิธิเทศน์พยากรณ์คาก เนื่องจากไม่มีความเชื่อว่าการทำพิธีกรรมดังกล่าวจะทำให้ฝนตกได้และความบาดหมางกันระหว่าง เจ้าอาวาส วัดอัมพวันน้อยกับพระสงฆ์วัดต้นโพธิ์ใหญ่

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านที่ร่วมฝังศพ และรักษาศีล 5 ศีล 8 เป็นคนเฒ่าคนแก่ (ชาย หญิง) วัย 60 ปีขึ้นไป จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านกลุ่มนี้ มีความเชื่อในการทำพิธีกรรมและมีเวลาว่างจากงานอื่นๆ ที่บ้าน แตกต่างจากเมื่อก่อนมีชาวบ้านตั้งแต่วัยผู้ใหญ่ขึ้นไป ร่วมกันฝังศพและรักษาศีล

รูปที่ 4.6 พิธีสวดคาถาปลาค้อและพิธีเทศน์พญาคันคากมีเพียงคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น มาร่วมในพิธีกรรม

พิธีฝังพียงกลองหรือพิธีฝังครกตึงสาก เดิมผู้ร่วมพิธีกรรมเป็นผู้ใหญ่และคนเฒ่าคนแก่ ปัจจุบันพบว่าผู้ใหญ่และคนเฒ่าคนแก่ ชายหญิงจะตึงเพื่อเอาฤกษ์ เพียง 1 ครั้งเท่านั้น ไม่ตึงหลายครั้ง อ้างว่าเหนียว ปวดเมื่อยตามตัว แล้วให้เด็กชายหญิงตึง จะมีผู้ใหญ่ร่วมตึงด้วยเป็นบางครั้งเท่านั้น ส่วนวัยรุ่นไม่พบว่ามี การเข้าร่วมพิธีกรรม

จากการสัมภาษณ์ (interview) เกี่ยวกับความเชื่อในการตึงครกตึงสาก เพื่อเสี่ยงทายขอฝนพบว่าในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ มีความเชื่อในพิธีกรรมนี้ กลุ่มวัยรุ่นบางคน มีบางส่วนไม่เชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะมีผลต่อการทำให้ฝนตก กลุ่มวัยรุ่นให้มีความเชื่อ กลุ่มเด็กๆ ไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของการทำพิธีกรรมเข้ามาร่วมด้วยความสนุกสนาน

นอกจากนี้ยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นอุปกรณ์ ได้แก่ ครก สาก และ หนักลอง ดังนี้ ครกตำข้าว ที่นำมาใช้ในพิธีกรรม มีสภาพผุพัง เนื่องจากชาวบ้านเลิกใช้ครกตำข้าวมานานร่วม 20 ปี จึงปล่อยปะละเลยไม่ดูแลรักษา

สากมองตำข้าว ผุพังและสูญหายไป ชาวบ้านจึงใช้ก้อนไม้มีขนาดเท่าสากมองแทน หนักลอง คือส่วนที่ผูกติดกับตัวครก ให้เหลือปลายทั้ง 2 ข้าง สำหรับคนดึง ได้ข้างละ 15-20 คน ปัจจุบันไม่มีหนักลองเหลืออยู่แล้ว ชาวบ้านจึงใช้เครือเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง ที่มีเนื้อเหนียวแทน เรียกว่าต้นเครือชูด

พิธีเชิงแม่นางตั้ง เดิมผู้จับกระดังเป็นหญิงชาวบ้านวัยผู้ใหญ่ทั้งสองคน ปัจจุบันใช้หญิงสาววัยรุ่น หรือผู้ใหญ่ที่มีอายุยังไม่มากจับกระดังคู่กับวัยรุ่น เนื่องจากมีกำลังมากกว่าวัยผู้ใหญ่ที่มีอายุมาก หรือคนแก่เฒ่า ทั้งนี้เพราะขณะทำพิธีกรรมแรงเหวี่ยงของกระดังจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในส่วนของอุปกรณ์ที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ สากมองตำข้าวของแม่หม้าย ซึ่งหาไม่ได้อีกแล้ว จึงใช้ก้อนไม้ของแม่หม้ายแทนสากมองตำข้าว นอกจากนี้ยังพบว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมวัยรุ่น วัยหนุ่มสาวจะร่วมเพื่อความสนุกสนาน ไม่ใช่เพื่อการเสี่ยงทายขอฝน

พิธีเชิงเซียงซ็อง พบว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมกล่าวคือ เดิมผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าเซียงซ็องของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ปัจจุบันพบว่ามีผู้ชายทุกวัยเข้าร่วมในพิธีกรรมนี้มากขึ้น ในกลุ่มของวัยเด็กวัยรุ่นและวัยหนุ่มสาวต้องการจะร่วมพิธีกรรมเพื่อความสนุกสนานมากกว่าที่จะเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายขอฝน นอกจากนี้ยังพบการเปลี่ยนแปลงในส่วนของอุปกรณ์ที่เป็นสากมองตำมอง กล่าวคือ สากมองตำข้าว ได้ผุพัง สูญหายหมดแล้วชาวบ้านจึงใช้ก้อนไม้ของแม่หม้ายแทนสากมองตำข้าว

9. พิธีปักกกแอก เป็นพิธีปักดำนาเพื่อเอาฤกษ์ยามดี ในวันแรกของการปักดำทำในเดือนเจ็ด ชาวบ้านเชื่อว่าพิธีปักกกแอกจะทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันพบว่าการเปลี่ยนแปลงในพิธีปักกกแอก กล่าวคือ ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ได้เลิกทำพิธีปักกกแอก มีจำนวนถึง 111 หลังคาเรือน ในจำนวน ผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน ยังคงทำพิธีปักกกแอกเพียง 25 หลังคาเรือน ในส่วนของผู้ที่ปักกกแอกยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับจำนวนต้นข้าวที่ปักดำและเครื่องสังเวद्य ดังนี้ คือ

9.1 ชาวบ้านบางส่วนปักกกแอกมากกว่า 9 ต้น โดยใช้ต้นกล้าจำนวน 1 กำมือ ถึง 2 กำมือ ปักลงในพื้นที่เตรียมไว้และไม่มีเครื่องเช่นสังเวद्य พวกเขาให้เหตุผลว่า การปักกกแอกจะปักมากกว่า 9 ต้นก็ได้ หากเลือกวันฤกษ์ยามดี จะได้มากผลอุดมสมบูรณ์ ส่วนเครื่อง

เช่นสังเวชนีรอไว้จัดเช่น เมื่อขึ้นนาครั้งเดียว ในส่วนนี้พบว่าจำนวน 8 หลังคาเรือน

รูปที่ 4.7 ชาวบ้านปักกกแอกมากกว่า 9 ต้น และไม่มีเครื่องเช่นสังเวชนี

9.2 ชาวบ้านบางส่วนยังคงปักกกแอก 5 ต้น 7 ต้น หรือ 9 ต้น ลงในพื้นที่ที่เตรียมไว้แต่ไม่มีเครื่องเช่นสังเวชนี พวกเขาได้ให้เหตุผลว่ารอไว้จัดให้ในวันขึ้นนา พบว่ามี 7 หลังคาเรือน

9.3 ในส่วนที่ยังคงปักกกแอกในลักษณะเดิม จึงเหลือเพียง 10 หลังคาเรือน อย่างไรก็ตามเมื่อมีการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงพิธีกรรมปักกกแอกพบว่า แม้พวกเขาจะมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่ถ้าปักกกแอกในวันฤกษ์ดีพวกเขายังมีความเชื่อว่าจะได้ผลผลิตข้าวในนาสูง

ในส่วนของผู้ที่ไม่ทำพิธีปักกกแอกพบว่ามี 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. ไม่ทำพิธีปักกกแอก แต่ได้เลือกเอาวันที่ฤกษ์ยามดีเป็นปักดำวันแรก โดยปักดำที่แปลงใดก็ได้ที่มีน้ำแช่ขังพอที่จะทำการปักดำนาได้ พวกเขาจะเลือกเอาวันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ เชื่อว่าหากปลูกพืชกินหมากผลในวันดังกล่าวจะให้ผลผลิตสูง พบว่ามีจำนวน 37 หลังคาเรือน

2. ไม่ทำพิธีปักกกแอก และไม่มีฤกษ์ยามของวันปักดำ มีจำนวน 74 หลังคา เรือน สาเหตุที่ไม่ทำพิธีปักกกแอกเพราะว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้รับการแบ่งมรดกในส่วนของผืนนา ที่ไม่ใช่ที่ที่เคยใช้ปักกกแอก จึงถือว่าตนเองไม่มีตาแอก และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งมีความเชื่อว่า หากใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จะทำให้ผลผลิตข้าวสูง จึงไม่เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เลิกพิธีปักกกแอก หลายหลังคาเรือน ได้หันมาทำนาหว่าน เป็นสาเหตุให้เลิกพิธีปักกกแอก

10. **พิธีช้านา** เป็นพิธีปักดำสุดท้ายของปีนั้นๆ โดยจะเหลือพื้นที่ไว้สำหรับปักดำต้นกล้า 1-2 กำมือ ชาวบ้านจะเลือกวันฤกษ์ดีเป็นวันช้านา จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านแดงทองพบว่า ผู้ที่ทำพิธีช้านา มีจำนวน 105 หลังคาเรือน ผู้ไม่ทำพิธีกรรมช้านามีจำนวน 31 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน ในส่วนของผู้ที่ไม่ทำพิธีช้านาเพราะไม่เชื่อมีอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) เนื่องจากปัจจุบันเป็นยุคของความทันสมัยในเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านทั้ง 31 หลังคาเรือนนี้ ไม่ทำพิธีบอกควายในวันช้านา เช่นเดียวกัน

11. **พิธีเลี้ยงผีตาแอก** หลังจากปักดำนาเสร็จแล้ว 4-5 วัน ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีตาแอก โดยเลือกเอาวันฤกษ์ดี นำเครื่องเช่นสังเวียไปเลี้ยงผีตาแอกที่บริเวณปักกกแอกมีความเชื่อว่าผีตาแอกสิงสถิตย์อยู่บริเวณนั้น ปัจจุบันพบว่ามีชาวบ้านทำพิธีกรรมนี้เพียง 1 หลังคาเรือน เท่านั้น ผู้ไม่ทำพิธีกรรมนี้ได้ให้เหตุผลว่าได้กล่าวฝากฝังต้นข้าวในพิธีช้านาแล้ว และมีทัศนะว่าหากใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นข้าวจะได้ผลผลิตสูง

12. **พิธีทำบุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า** ในวันนี้ชาวบ้านจะนำเครื่องเช่นไปให้แก่วีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่น เจ้าฐาน และแม่โพสพ เมื่อบอกฝากฝังให้ดูแลต้นข้าวในนาให้เจริญเติบโต พบว่ามีชาวบ้านที่ยังคงนำเครื่องเช่นสังเวีย (ห่ออาหารและห่อหมากพลูยาสูบ) ไปมอบให้แก่อำนาจเหนือธรรมชาติที่นา จำนวน 58 หลังคาเรือน ในจำนวนนี้พบว่ามีกรเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเวลาที่นำเครื่องเช่นไปให้กล่าวคือ มีชาวบ้านจำนวน 9 หลังคาเรือน นำเครื่องเช่นไปให้แก่วีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน และแม่โพสพ ในตอนสายแต่ไม่เกิน 11.00 น. ผู้นำไปจะเป็นคนหนุ่มสาว ซึ่งพ่อแม่หรือตายายมอบหมายให้นำเครื่องเช่นไปให้ จากการสัมภาษณ์คนกลุ่มนี้มักจะอ้างเหตุผลเดียวกันคือทำตามที่ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่ หรือคนแก่แต่ไม่มีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม ส่วนอีก 49 หลังคาเรือนยังคงปฏิบัติพิธีกรรมนี้ในเวลาเช้ามืด ก่อนพระอาทิตย์ขึ้นตามความเชื่อเดิมที่ว่าให้ของกินของใช้แก่วีตาแอกให้ตอนเช้ามืดไม่มีแสงแดด

ในกรณีของผู้ที่เลิกทำพิธีกรรมมีจำนวน 78 หลังคาเรือน พวกเขาได้ให้เหตุผลว่าที่นาไม่มีผีตาแถก จึงไม่มีการทำพิธีกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ชาวบ้านกลุ่มนี้มีความเชื่อในช่วงเดือนเก้านี้ ต้นข้าวเริ่มแตกกอ หากมีการเร่งใส่ปุ๋ยเคมี ต้นข้าวจะแตกกอและเจริญเติบโตมากขึ้น และหากมีปุ๋ยกักต้นข้าวก็ปราบด้วยยาไนลิตอล

ในส่วนของชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีกรรมนี้ ได้ใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อให้ต้นข้าวแตกกอมากขึ้น เช่นเดียวกับกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ทำพิธีกรรม พวกเขาให้เหตุผลว่า แม้จะมีการใส่ปุ๋ยเคมี หากได้จัดเครื่องเช่นและบอกฝากฝังให้ดูแลต้นข้าวจะทำให้เกิดความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

13. **บุญข้าวสาก หรือบุญเดือนสิบ** เป็นช่วงเวลาที่ต้นข้าวกำลังตั้งท้อง ชาวบ้านถือว่าเป็นช่วงชีวิตที่สำคัญของต้นข้าว จึงมีการนำเอาเครื่องเช่น สั้งเว่ยไปให้แก่ผีตาแถกและอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆ ที่ดูแลนาข้าว เมื่อฝากฝังให้ดูแลต้นข้าวที่กำลังตั้งท้องให้ออกรวงดกใหญ่ จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัย พบว่ามีชาวบ้านที่ยังนำเครื่องเช่นสั้งเว่ยให้แก่อำนาจเหนือธรรมชาติมีจำนวน 56 หลังคาเรือน ส่วนผู้ที่เลิกทำพิธีกรรมดังกล่าว พบว่า ช่วงชีวิตของต้นข้าวกำลังตั้งท้องได้ใส่ปุ๋ยเคมี ในปลายเดือนเก้าหรือต้นเดือนสิบ เพื่อบำรุงต้นข้าวให้ออกรวงดกหนา จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำพิธีกรรม นอกจากนี้ยังกล่าวอ้างถึงยุคสมัยใหม่ซึ่งบทบาทของเทคโนโลยีได้เข้ามาทำหน้าที่แทนอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถมองเห็นผลตามมาได้ชัดเจน ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีกรรมนี้พวกเขาให้เหตุผลว่าแม้จะมีการใส่ปุ๋ยบำรุงดินต้นข้าว ออกรวงดกใหญ่ แต่การทำพิธีกรรม จะทำให้เกิดความสะดวกสบาย มั่นใจว่าปีนั้นจะได้ผลผลิตสูง

14. **บุญออกพรรษา หรือพิธีบูชาแม่โพสพ** เป็นพิธีกรรมของชุมชน ในเดือน 11 ชาวบ้านได้แยกทำพิธีกรรมเฉพาะภายในครัวเรือน กล่าวคือในช่วงเย็น ได้มีการทำพิธีบูชาแม่โพสพ บนหิ้งที่ทำด้วยกาบกล้วย แขนบนระเบียงที่ยื่นออกจากตัวบ้าน ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำพิธีบูชาแม่โพสพ มากถึง 124 หลังคาเรือน อย่างไรก็ตามในกลุ่มผู้ทำพิธีบูชาแม่โพสพ พบว่าจำแนกออกเป็น 2 พวกคือ

พวกแรก ทำพิธีบูชาแม่โพสพ เพื่อแสดงความเคารพที่แม่โพสพมีบุญคุณเลี้ยงดูลูกหลานตามความเชื่อดั้งเดิมที่สืบสานกันมา มีจำนวน 99 หลังคาเรือน (ในกลุ่มนี้มีผู้ที่ไม่ทำนาแต่ให้เช่านาทำจำนวน 7 หลังคาเรือน รวมอยู่ด้วย)

พวกที่สอง ทำพิธีบูชาแม่โพสพโดยไม่ทราบจุดประสงค์ ทำเพราะพ่อแม่ผู้ล่วงลับเคยทำ และเห็นเพื่อนบ้านทำพิธีนี้จึงทำตาม มีจำนวน 25 หลังคาเรือน

สำหรับผู้เลิกทำพิธีบูชาแม่โพสพ มีจำนวน 12 หลังคาเรือน สาเหตุที่เลิกทำพิธีบูชาแม่โพสพเพราะ ไม่เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

15. **บุญข้าวเฒ่า** ปลายเดือน 11 หรือต้นเดือน 12 เมื่อเมล็ดข้าวเป็นน้ำนมข้น ชาวบ้านจะทำข้าวเฒ่าไปถวายพระสงฆ์ โดยมีขจ่าเป็นผู้ไปประกาศให้ชาวบ้านทำข้าวเฒ่า เตรียมไปถวายปู่ตาที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน และถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัดในหมู่บ้าน ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองได้เลิกทำบุญข้าวเฒ่ามาร่วม 23 ปี จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านถึงสาเหตุที่เลิกทำบุญข้าวเฒ่า พบว่าชาวบ้านไม่มีอุปกรณ์สำคัญที่ใช้ทำข้าวเฒ่า ได้แก่ ครกมองหรือครกกระเดื่องใช้สำหรับตำข้าวเฒ่า สืบเนื่องมาจากมีการตั้งโรงสี สีข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นว่าการสีข้าวที่โรงสีเกิดความสะดวกกว่าสีข้าวกินเองด้วยเครื่องมือดั้งเดิมที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งประกอบด้วยสีมือ ครกมอง ต้องใช้แรงงานคน 2-3 คน และใช้เวลานานกว่าการสีด้วยเครื่องมือสมัยใหม่ (โรงสี) ชาวบ้านจึงหันไปใช้สีข้าวด้วยโรงสีมากขึ้น จนเลิกสีข้าวมากินเองในที่สุด ชาวบ้านจึงรื้อครกมองออกจากใต้ถุนเรือน เพราะเห็นว่าได้ใช้ประโยชน์น้อย หลังจากได้มีการซื้อครกมอง ทำให้ครกมองหมดไปจากบ้านดงทอง เป็นผลให้ชาวบ้านเลิกทำข้าวเฒ่าตั้งแต่นั้นมา

16. **พิธีเกี่ยวกนก** เป็นพิธีกรรมเกี่ยวข้าวบริเวณปักกกแยก เพื่อนำข้าวกนกแยกไปเก็บไว้บนยุ้งฉางให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในยุ้ง จากการเก็บข้อมูลโดยการสังเกต (observation) และสัมภาษณ์ (interview) ชาวบ้านดงทองพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเกี่ยวกนกแยก คือ ชาวบ้านดงทอง ที่ยังคงทำพิธีปักกกแยก มีจำนวน 25 หลังคาเรือน แต่ได้เกี่ยวกนกแยกเพียง 24 หลังคาเรือน อีก 1 หลังคาเรือนไม่มีการเกี่ยวกนกแยกปล่อยไว้ทิ้งไว้ โดยให้เหตุผลว่าการปักกกแยกทำให้ต้นข้าวอุดมสมบูรณ์จนถึงฤดูเก็บเกี่ยว แต่การทำให้ข้าวในยุ้งเกิดสิริมงคลจะมีการทำพิธีเอาข้าวใส่ยุ้ง ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องนำข้าวกนกแยกไปแขวนไว้ในยุ้งฉางอีก ทำพิธีกรรมซ้ำซ้อนกัน จึงต้องการจะตัดทอนให้น้อยลง นอกจากนี้ยังพบว่าการเกี่ยวกนกแยกไม่มีฤกษ์เหมือนเมื่อก่อน หากต้นข้าวในแปลงแยกแก่พอที่จะเกี่ยว จึงทำการเกี่ยวแล้วแขวนไปบนกิ่งไ้วหรือบนเสารั่วล้อมกองฟางรอบนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง

17. **พิธีปลงข้าวหรือพิธีนำขวัญข้าว** หลังจากที่บ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ จะทำการก่อลอมข้าวเพื่อเตรียมนวดข้าว ก่อนลงมือนวดข้าว เจ้าของข้าวจะทำขวัญข้าว หรือปลงข้าวเสียบไว้บนลอมข้าว เป็นเวลา 3 วัน ตรงกับวันที่มีฤกษ์ดี จึงยกขวัญข้าวลงจากลอมข้าว เรียกว่าปลงข้าว พร้อมกับนวดข้าว 1 ฟ่อน เพื่อเอาฤกษ์ จากนั้นจึงนวดข้าว จนเสร็จทั้งลอม ปัจจุบันพบว่า

ชาวบ้านดงทองได้เลิกการทำพิธีทำขวัญข้าว หรือพิธีปลงข้าว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านถึงสาเหตุของการเลิกปลงข้าว พบว่า ชาวบ้านดงทองส่วนหนึ่งเลิกก่อก้อมข้าว กล่าวคือเมื่อชนพ่อนข้าวจากนา มาเก็บไว้ที่ลานนวดข้าว เป็นเวลา 2-3 วัน เมล็ดข้าวแห้ง พอที่จะนวดได้ เจ้าของข้าวจะลงมือ นวด นวดเสร็จจะบรรจุกระสอบปุ๋ยบรรจุใส่ล้อเข็น กลับบ้านทุกวันตอนเย็น ชาวบ้านเรียกว่า เก็บวนำ ผาดนำ ชนนำ มีความหมายถึงการเกี่ยวข้าวตอนกลางวัน ตอนบ่ายหลังอาหารมือ กลางวันจะนวดข้าว และชนกลับบ้านในตอนเย็น ในขณะที่เดียวกันแม้จะมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังคง ก่อก้อมข้าว แต่ไม่ได้ทำขวัญข้าวก่อนนวด

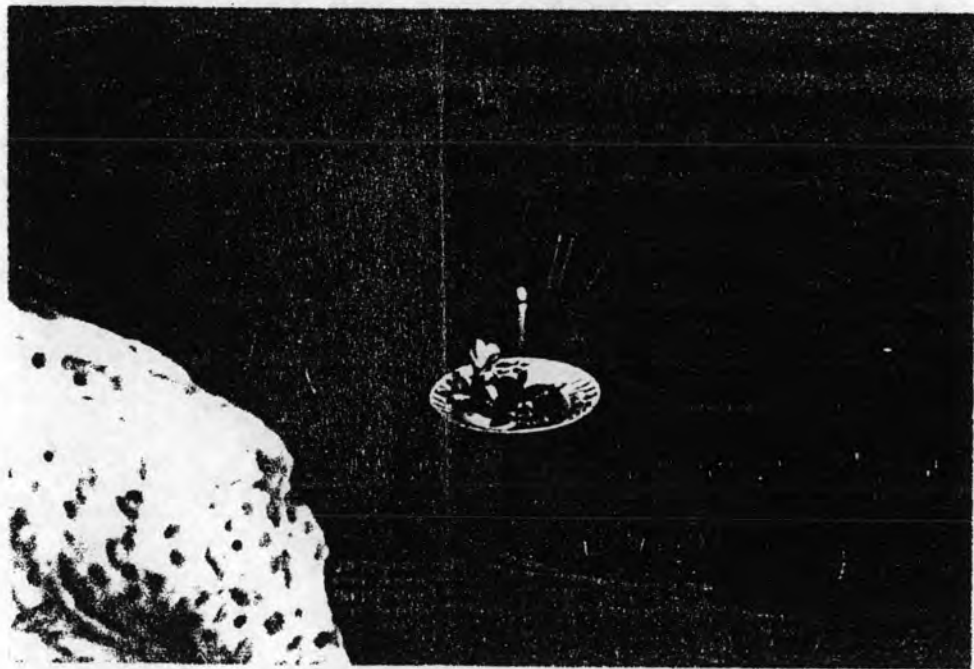
จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับเหตุผลที่เกิดทำพิธีปลงข้าว พวกเขาจะอ้างเหตุผล ในลักษณะเดียวกันคือ ต้องการจะตัดพิธีกรรมให้น้อยลง การขอขมาแม่โพสพก่อนนวดหรือผาดตีไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด แม้ไม่ทำพิธีกรรมเพื่อขอขมาก็ไม่มีผลทำให้ผลผลิตข้าวในปีนั้นลดน้อยลงแต่อย่างใด แต่ขึ้นอยู่กับการใช้เทคโนโลยีใหม่ในการบำรุงต้นข้าว

18. **พิธีทำบุญลาน หรือบุญคูณลาน** เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นหลังจากนวดข้าวเสร็จ เจ้าของข้าวจะทำบุญเลี้ยงพระที่นา บริเวณลานนวดข้าว ในพิธีกรรมนี้จะมีการสู่ขวัญข้าวและ โดยทั่วไปแล้ว เจ้าของข้าวไม่ทำบุญลานทุกปี จะทำเมื่อมีความพร้อมด้านการเงิน และปีนั้นได้ผลิตข้าวมากกว่าปี ก่อนๆ ดังนั้นเจ้าของข้าวแต่ละคนจะทำบุญลาน 2-3 ปี ต่อหนึ่งครั้ง วัตถุประสงค์ของการทำบุญลาน เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ข้าวใหม่ และอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นเจ้าของมรดกตลอดจน อำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆ ที่ดูแลรักษา จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ได้พบการเปลี่ยนแปลง เกี่ยวกับบุญลาน คือ ชาวบ้านดงทองได้เลิกทำบุญลาน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมนวดข้าว และชนข้าวจากลานใส่ยุ้งฉางทุกวันจนกว่าการเก็บเกี่ยวจะเสร็จ แม้จะยังมีชาวบ้านบางส่วน ก่อก้อมข้าว และนวดให้เสร็จทีเดียว พวกเขา ก็ไม่ได้ทำบุญลาน การเลิกทำบุญลานจึงส่งผลให้ ชาวบ้านเลิกทำพิธีสู่ขวัญไปด้วย

19. **พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง หรือพิธีเอาข้าวใส่ยุ้ง** เป็นพิธีกรรมต่อจากบุญลาน กล่าวคือ หลังจากทำบุญเลี้ยงพระที่ลานข้าวเสร็จ เจ้าของข้าวจะชนข้าวในวันเดียวกัน เนื่องจากเป็นวัน ฤกษ์ดี ในกรณีที่เจ้าของนาไม่ทำบุญลานในปีนั้นก็จะเลือกวันฤกษ์ดีเวลาเช้าตรู่ชนข้าวขึ้นยุ้งฉาง ในการตักข้าวเปลือกใส่เกวียนเที่ยวแรก เจ้าของบ้านกล่าวเชิญแม่โพสพเข้านา (ลาน) ขึ้นสู่ยุ้ง เมื่อถึงยุ้งฉาง จึงบูชาข้าวด้วย ชน 5 พร้อมกับเหน็บใบคุณ ใบยอไว้ที่ฝาผนังยุ้งด้านนอก จึงเอา ข้าวเปลือกใส่ยุ้ง

จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัย ได้พบการเปลี่ยนแปลงในพิธีเอาข้าวขึ้นยุงคือ การเรียกขวัญแม่โพสพหรือการกล่าวเชิญ แม่โพสพจากนาขึ้นสู่ยุงฉาง ยังคงทำกันเพียง 20 หลังคาเรือน ทั้งนี้เพราะผู้ชนชาวไม่มีฤกษ์ยามสะดวกวันใดก็วันนั้น ส่วนใหญ่จะชนทุกวัน พวกเขาอ้างว่างานเกี่ยวข้าว นวดข้าว ชนข้าวจะได้เสร็จสิ้นลงพร้อมๆ กัน นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ชนชาว มักจะเป็นลูกชายหรือลูกสาววัยรุ่น หรือวัยหนุ่มสาว ซึ่งไม่สนใจต่อการเรียกขวัญแม่โพสพ

ชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีเอาข้าวขึ้นยุง มีจำนวน 57 หลังคาเรือน ในจำนวนผู้ที่ทำพิธีกรรมนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาของพิธีกรรมหลายประการ เช่น ไม่ถือฤกษ์วันชนข้าว ถือเอาความสะดวกไม่ว่าจะเป็นการชนข้าวทุกวันหรือชนที่เดียวก็ตาม นอกจากนี้ยังพบว่ามีชาวบ้านเพียง 1 หลังคาเรือนเท่านั้นที่บูชาข้าวด้วยขัน 5 ซึ่งทำหลังจากชนข้าวเสร็จไม่ใช่บูชาด้วยขัน 5 วันแรกที่ชนข้าวขึ้นยุงเหมือนเมื่อก่อน การใช้ใบคูณใบยอเหน็บที่ฝาผนังยุงด้านนอก พบว่าชาวบ้านบางคนจะทำวันแรกที่ชนข้าวใส่ยุง มีจำนวน 39 หลังคาเรือน ชาวบ้านบางคนทำวันที่ชนข้าวใส่ยุงเสร็จ มีจำนวน 17 หลังคาเรือน จึงกล่าวได้ว่าแม้ชาวบ้านบางส่วนจะยังคงทำพิธีเอาข้าวใส่ยุง แต่ก็มีมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องฤกษ์ยามและเวลา กล่าวคือไม่ถือฤกษ์ยามและอาจจะทำพิธีกรรมวันแรกหรือหลังจากชนข้าวใส่ยุงเสร็จก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละคน

รูปที่ 4.8 เจ้าของข้าวทำพิธีเอาข้าวขึ้นยุง โดยบูชาข้าวด้วยขัน 5

ในกรณีของผู้ที่ไม่ทำพิธีกรรมนี้ มีจำนวน 79 หลังคาเรือน พบว่าเป็นครอบครัวที่คนแก่เฒ่า ได้มอบหมายอำนาจการจัดการทำนาปลูกข้าว ให้แก่ลูกหลาน นอกจากนี้ยังพบว่าเป็นครอบครัวใหม่ที่เพิ่งแยกออกจากครอบครัวเดิม ซึ่งพ่อบ้าน แม่บ้านอยู่ในวัยผู้ใหญ่และวัยหนุ่มสาว ในกลุ่มของผู้ที่ไม่ทำพิธีกรรมจะอ้างเหตุผลในลักษณะเดียวกันคือเป็นยุคของสมัยใหม่ พิธีกรรมเป็นเรื่องงมงาย เพราะไม่สามารถทำให้ข้าวในยุ้งฉางพอกพูนขึ้นได้ นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่เทข้าวเปลือกออกจากกระสอบ (กระสอบบุง) ที่ใช้บรรจุ จะเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งในสภาพที่บรรจุกระสอบบุง และอีกหลายคนแบ่งเก็บไว้ใต้ถุนเรือน โดยอ้างว่า เพื่อความสะดวกในการนำไปสีกิน หรือนำไปขาย

รูปที่ 4.9 ข้าวเปลือกที่บรรจุในกระสอบบุง ถูกเก็บไว้ใต้ถุนเรือน

20. **พิธีเลี้ยงตาเอก หรือพิธีขึ้นเนา** เป็นพิธีกรรมจัดเครื่องเช่นสังเวย ให้แก่ผีตาเอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน ชาวบ้านเรียกว่า ถวยข้าวลื้อข้าวเกวียน เพื่อตอบแทนที่อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้ช่วยให้การทำนาปลูกข้าวเป็นไปด้วยดีตั้งแต่ปักดำจนกระทั่งเก็บเกี่ยว พิธีถวยข้าวลื้อข้าวเกวียนนี้ เจ้าของนาจจะเลือกทำในวันฤกษ์ดี หลังจากชนข้าวเปลือกจากลานขึ้นยุ้งฉาง ปัจจุบันพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพิธีขึ้นเนา ดังนี้

ชาวบ้านไม่ได้ทำพิธีกรรมนี้ทุกหลังคาเรือนเหมือนเมื่อก่อนจากการสำรวจพบว่า มีผู้ทำพิธีกรรมขึ้นเนา 107 หลังคาเรือน ผู้ที่เลิกทำพิธีขึ้นเนา มีจำนวน 29 หลังคาเรือน ผู้ที่ไม่ทำพิธีกรรมนี้อ้างว่าเป็นยุคสมัยใหม่ ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ผลผลิตจะได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังพบว่าทั้ง 27 หลังคาเรือนนี้เป็นพ่อบ้าน แม่บ้านวัยผู้ใหญ่ มีอายุไม่เกิน 45 ปี ในกลุ่มของผู้ที่ยังคงทำพิธีกรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการจัดเครื่องเช่นสังเวย เดิมเครื่องเช่น มี 3 ชนิด ประกอบด้วย นาใจพาทวาน (ข้าวเหนียว กล้วยสุก 2 คำ) หมากพลู 2 คำ บุหรี่ 2 มวน และข้าวเปลือกใส่กระทงเล็กๆ เรียกกระทงแต่ละอันว่า เกวียน จากการสัมภาษณ์และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมพบว่าบ้านส่วนหนึ่งได้จัดเครื่อง เช่นครบทั้ง 3 ชุด เป็นครอบครัวคนเฒ่า คนแก่ คอยบอกลูกหลานให้จัดเครื่องเช่นให้ครบ ในขณะที่เดียวกันมีชาวบ้านบางส่วนจัดเครื่องเช่นเพียงชุดเดียว คือข้าวเปลือก จากการสำรวจพบว่าเป็นครอบครัวที่คนเฒ่าคนแก่มอบอำนาจการจัดการทำนาปลูกข้าวแก่ลูกหลานทั้งหมด หรือเป็นครอบครัวที่ไม่มีคนเฒ่าคนแก่มีพ่อบ้านแม่บ้านอยู่ในวัยผู้ใหญ่

เกี่ยวกับเวลาที่ทำพิธีกรรมเดิมชาวบ้านจะเลือกเอาวันฤกษ์ดี เวลาเช้าก่อนเพล ปัจจุบันพบว่าแม้ชาวบ้านจะยังทำพิธีกรรมเวลาเช้าก่อนเพล ส่วนหนึ่งไม่ได้ถือฤกษ์ยาม ทำพิธีตามความสะดวก โดยถือเอาวันที่ชนข้าวเปลือกขึ้นยุ้งเสร็จ พบว่ามีจำนวน 49 หลังคาเรือน อีก 58 หลังคาเรือน จะเลือกเอาวันฤกษ์ยามดีจึงกลับมาเลี้ยงตาเอก

ในการแบ่งข้าวเปลือกให้ผีตาเอกนั้น เดิมชาวบ้านจะเรียกกระทงเล็กๆ ที่ทำด้วยใบฝรั่งหรือใบตองกล้วยเป็นเกวียน ปัจจุบันชาวบ้านหลายคนเปลี่ยนมาเรียกเป็นรถ แทนคำว่า เกวียน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเลิกใช้ชนเกวียนชนข้าวเปลือก แต่ชนด้วยรถบรรทุก 4 ล้อ หรือรถบรรทุก 6 ล้อ

21. **พิธีปลงข้าวหรือพิธีเปิดยุ้ง** หลังจากเอาข้าวใหม่ใส่ยุ้งฉางแล้วชาวบ้านจะปิดยุ้งจนถึงเดือน 3 วันฤกษ์ดีจึงตักข้าวใหม่ออกจากยุ้ง ปัจจุบันได้พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพิธี

เปิดย้ง ดังนี้

ชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีเปิดย้งข้าวมีจำนวน 10 หลังคาเรือน แต่ไม่ได้จัดชั้น 5 บูชาแม่โพสพ เพียงแต่บอกกล่าวแล้วลงมือตักข้าวออกจากย้ง

ผู้ที่ไม่ทำพิธีเอาข้าวออกจากย้ง มีจำนวนมากถึง 126 หลังคาเรือน จากการเก็บข้อมูลโดยการสังเกต อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์พบว่าสาเหตุที่ชาวบ้านกลุ่มนี้เลิกทำพิธีกรรมดังกล่าวมีดังนี้ คือ

1. ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินหลายทางไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียนของลูก ต่อเติมบ้าน ซื่อสิ่งอำนวยความสะดวกเข้าบ้าน หลายคนต้องชำระหนี้สิน จึงมีความจำเป็นต้องรับขายข้าวอันเป็นรายได้หลักของครอบครัว

2. เดิมชาวบ้านจะเก็บข้าวไว้ในย้งฉาง ปัจจุบันชาวบ้านจะเก็บข้าวเปลือกส่วนหนึ่งไว้ไต้ถุนเรือนในสภาพบรรจุกระสอบย้ง บางรายบรรจุใส่กระสอบย้งเก็บไว้ไต้ถุนเรือนทั้งหมด เพื่อความสะดวกในการนำไปสีกินหรือขาย การเก็บข้าวดังกล่าวนี้ทำให้ข้าวเปลือกส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดจะถูกเก็บไว้ในย้งฉาง จึงทำให้เจ้าของข้าวละเลยต่อการทำพิธีกรรม

22. **พิธีทำบุญกุ่มข้าวใหญ่** หลังจากที่ชาวบ้านเอาข้าวใหม่ใส่ย้งฉาง พวกเขาจะแบ่งข้าวเปลือกส่วนหนึ่งไว้สำหรับให้ทานแก่วัดร่วมกับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน จะมีการทำบุญเลี้ยงพระที่บริเวณกองข้าวภายในวัด พร้อมกับส่วขวัญข้าว หลังจากนั้นวัดจะขายข้าวเปลือกทั้งหมด เพื่อนำเงินมาบูรณะวัดต่อไป บุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นพิธีกรรมเฉลิมฉลองผลผลิตข้าวใหม่ของปี โดยการให้ทานข้าวเปลือกแก่วัด เป็นพิธีกรรมของชุมชนที่ทำทุกปีในเดือนยี่ จากการเก็บข้อมูลในสนามวิจัยพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในพิธีบุญกุ่มข้าวใหญ่ กล่าวคือ ชาวบ้านดงทองไม่ได้ทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ทุกปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะใช้เงินบูรณะวัด ไม่ว่าจะเป็นวัดต้นโพธิ์ศรี หรือวัดอัมพวันน้อย ชาวบ้านกล่าวว่าปัจจุบันชาวบ้านดงทองจะร่วมกันทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ 3-4 ปีต่อครั้ง ทั้งนี้เพราะวัดมีรายได้จากที่นำมาบูรณะวัดจากกฐินสามัคคีเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเป็นเงินแก่ทางวัด ซึ่งรายได้ดังกล่าวมีจำนวนมากกว่า การขายข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ในส่วนของชาวบ้านเองมีภาระกิจที่จะต้องประกอบอาชีพอื่น หลังจากเอาข้าวใส่ย้งเสร็จ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวและวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นวัยแรงงานให้กับครอบครัว ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงไม่ให้ความสำคัญต่อพิธีเฉลิมฉลองข้าวใหม่ด้วยการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่

ปีใดที่ชาวบ้านร่วมกันทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ จะไม่มีการทำบุญเลี้ยงพระ ไม่มีการสู่ขวัญข้าว การทำพิธีกรรมนี้จึงเหลือรูปแบบเพียงการนำข้าวเปลือกไปกองรวมกัน คนละ 5-10 กิโลกรัมที่บริเวณวัด

23. **บุญข้าวจี** เป็นพิธีกรรมเดือน 3 วันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันถวายข้าวใหม่แด่พระภิกษุสามเณร โดยการนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว ไปจี้ร่วมกันที่วัดแล้วถวายเป็นอาหารเช้าแด่พระภิกษุสามเณร ปัจจุบันได้พบการเปลี่ยนแปลงในบุญข้าวจี กล่าวคือ ชาวบ้านดงทองได้เลิกทำพิธีบุญข้าวจี ในรูปพิธีกรรมของชุมชนมาประมาณ 21 ปี หลังจากนั้น ชาวบ้านดงทองได้เปลี่ยนรูปแบบทำบุญข้าวจี โดยแต่ละคนจี้ข้าวที่บ้านของตัวเอง ในวันมาฆบูชา แล้วจึงนำไปถวายพระภิกษุสามเณรในตอนเช้า ในปีต่อมา จำนวนผู้จี้ข้าวถวายพระในวันมาฆบูชาลดน้อยลงเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันพบว่าเหลือเพียง 1 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังคงทำข้าวจีถวายพระในวันมาฆบูชา

ชาวบ้านดงทองได้กล่าวถึงสาเหตุที่เลิกทำข้าวจีถวายพระ เนื่องจากชาวบ้านเลิกใช้พินเป็นเชื้อเพลิงหันมาใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงกันเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่สามารถจะย่างข้าวจีได้ นอกจากนี้ชาวบ้านมีการะที่จะต้องเร่งรีบทำในตอนเช้า เช่น คำขายที่ตลาดในหมู่บ้าน หรือเดินทางไปคำขายต่างหมู่บ้าน เหตุผลสุดท้าย คือ ชาวบ้านถือว่าการถวายข้าวใหม่สามารถทำได้โดยวิธีอื่นคือการนึ่งข้าวเหนียวแล้วนำมาตักบาตรตอนเช้า ถือว่าเป็นการทำบุญ ให้ทานข้าวใหม่แด่พระสงฆ์ได้ทุกวัน

นอกจากพิธีกรรมในเดือนต่างๆ แล้ว ชาวบ้านดงทองยังมีแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับข้าว ซึ่งถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การไม่ตักข้าวออกจากชั่งในวันเดือนดับ และการนึ่งยองๆ ไม่ไก่อ้งโค้งเมื่อตักข้าวเปลือก หรือตักข้าวสารก็ตามถือว่าเป็นการปฏิบัติด้วยความเคารพแม่โพสพที่เลี้ยงดูลูกหลาน (ชาวบ้าน) ตลอดมา อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลพบว่าแนวปฏิบัติต่อข้าวทั้งสองประการได้มีการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่นๆ คือ

1. การไม่ตักข้าวเปลือก ออกจากชั่งในวันเดือนดับ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากตักข้าวออกจากชั่งหรือเอาข้าวเปลือกจากที่เก็บเพื่อนำไปสีหรือขายในวันเดือนดับ ถือว่าไม่เป็นสิริมงคลจะทำให้ข้าวในชั่งดับสูญ ไม่พอกิน ไม่พอขาย จากการสำรวจพบว่า ชาวบ้านดงทองที่ถือปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าว เป็นจำนวน 134 หลังคาเรือน ในจำนวนประชากร 136 หลังคาเรือน ส่วนที่เหลือ จำนวน 2 หลังคาเรือน ไม่เลือกวันขึ้นอยู่กับความสะดวก พวกเขาให้เหตุผลว่า หากข้าวไม่มีกินในวันนั้นก็ตักไปสีในวันนั้น ไม่เช่นนั้นจะไม่มีข้าวกิน การที่ข้าวจะพอกิน พอขายขึ้นอยู่กับ

กับการรู้จักใช้จ่าย รู้จักหารายได้ส่วนอื่นมาจุนเจือ ไม่เกี่ยวข้องกับการตัดข้าวในวันเดือนดับ

2. การนั่งยองๆ เมื่อตัดข้าว เป็นการปฏิบัติต่อข้าวด้วยความนอบน้อมไม่ว่าจะเป็น การตัดข้าวเปลือกออกจากยุ้ง หรือตัดข้าวสารก็ตาม ปัจจุบันนี้พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เลิกการนั่งยองๆ ตัดข้าวเปลือก เนื่องจากข้าวเปลือกบรรจุใส่กระสอบปุ๋ย เมื่อจะตัดออกก็จะยกทั้งกระสอบใส่ล้อเข็น เข็นไปโรงสี ส่วนการตัดข้าวสารขึ้นอยู่กับวัยของผู้ตัดข้าวสาร หากเป็นวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นแม่บ้าน คนเฒ่า คนแก่ จะยังคงนั่งยองๆ ตัก แต่ถ้าเป็นลูกๆ อยู่ในวัยรุ่น มักจะให้การยืน โกงโค้งตัว แม่ผู้ใหญ่จะแนะนำให้นั่งตักก็ตาม ทั้งนี้เพราะไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับการแสดงความเคารพแม่โพสพ

จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว ในระดับครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของจำนวนผู้ถือปฏิบัติลดน้อยลง บางพิธีกรรมได้เลิกถือปฏิบัติทุกหลังคาเรือน ดังนั้นพิธีกรรมดังกล่าวนี้หากคิดค่าเฉลี่ยร้อยละ โดยคิดจาก 136 หลังคาเรือนจะมีจำนวนผู้ถือปฏิบัติดังนี้

ตาราง 4.1 ร้อยละของการปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวในระดับครอบครัว

ลำดับที่	ประเภทของพิธีกรรม	คิดเป็นร้อยละ
1	พิธีเอาปูนใส่เนา	86.0
2	พิธีเลี้ยงปู่ตานา	6.6
3	พิธีไถแอกนา	52.9
4	พิธีปักกกแอก	18.3
5	พิธีขั้เนา	77.2
6	พิธีเลี้ยงตาแอก	0.73
7	พิธีให้ข้าวประดับดิน	42.6
8	พิธีให้ข้าวสาก	41.1
9	พิธีบูชาแม่โพสพ (ที่บ้าน)	91.1

ตาราง 4.1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเภทของพิธีกรรม	คิดเป็นร้อยละ
10	พิธี เกี่ยวกกแวก	17.6
11	พิธีทำขวัญข้าว	-
12	พิธีเอาบุญลาน	-
13	พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง	41.9
14	พิธีถว้ยข้าวล่อ ข้าวเกวียน	78.6
15	พิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง	7.3

พิธีกรรมและขบวนการทำนาปลูกข้าวหลังการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

หลังจากที่ชาวบ้านดงทองได้รับเอาเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการทำนาปลูกข้าว พร้อมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด ความเชื่อ เป็นผลให้พิธีกรรมและวิธีการทำนา ปลูกข้าว มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในด้านเทคโนโลยีนั้นได้นำของใหม่มาใช้แทนของเก่า ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือ ปลูกข้าว เครื่องมือเกี่ยวเกี่ยว ตลอดจนการใช้ปุ๋ยเคมี และข้าวพันธุ์เกษตรกรแทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง ในส่วนของแนวคิดอันเป็นส่วนประกอบสำคัญที่นำมาจัดการในการทำนาปลูกข้าว มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดเจนเกี่ยวกับความเชื่อ (belive) ซึ่งมีผลต่อจำนวนผู้ถือปฏิบัติ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ปลูกข้าวน้อยลง นอกจากนี้ในบางพิธีกรรมที่ยังคงถือปฏิบัติ แต่มีการเปลี่ยนแปลงในบางอย่าง เช่น เครื่องเช่นสังเวย ฤกษ์ยาม ดังนั้นพิธีกรรมและขบวนการทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านดงทอง ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน จึงมีลักษณะดังนี้

การบำรุงรักษาดิน

มีชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงถือปฏิบัติตามความเชื่อเดิมเกี่ยวกับการบำรุงดิน เพื่อเอาฤกษ์ยามดีในการเริ่มต้นทำนาของปีนั้น โดยการเอาฝุ่นใส่ในในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ โดยตักฝุ่นใส่ตะกร้าหรือใส่กระสอบปุ๋ย ประมาณครึ่งกระสอบไปใส่ในเอาฤกษ์

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มนี้พบว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงเอาฝุ่นในแปลงแยก แต่อีกส่วนหนึ่งเอาใส่เนาแปลงใดก็ได้ตามแต่ความสะดวก ในขณะที่เดียวกันมีชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เลิกการทำนิตีเอาฝุ่นใส่เนาในเดือน 3 แล้ว โดยรอใส่ฝุ่นครั้งเดียวในเดือน 4-5 การใส่ฝุ่นในเดือน 4-5 นี้ ไม่มีพิธีกรรมทุกหลังคาเรือนที่ทำงานจะต้องขนฝุ่นทั้งหมดที่มีในคอกควายของตน เพื่อบำรุงดินและต้นข้าว ในการขนฝุ่นครั้งนี้ ชาวบ้านดงทองได้เลิกใช้เกวียนขนฝุ่นหันมาจ้างรถบรรทุก 4 ล้อ รถบรรทุก 6 ล้อ หรือจ้างรถอีแต่น ราคาค่าจ้างขนขึ้นอยู่กับปริมาณการบรรจุฝุ่น หากเป็นรถบรรทุก 6 ล้อ ค่าจ้างขนเที่ยวละ 200 บาท รถบรรทุก 4 ล้อ ค่าจ้างขนเที่ยวละ 170 บาท รถอีแต่นค่าจ้างขนเที่ยวละ 140 บาท

เนื่องจากชาวบ้านเลิกใช้เกวียน ซึ่งมีผลต่อการเลิกเลี้ยงวัว ดังนั้นผู้ที่ทำนาส่วนใหญ่จึงมีควายเท่านั้นเป็นสัตว์เลี้ยงประเภทใช้แรงงาน จากการสังเกตพบว่าชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือนมีจำนวนควายน้อยตัว ส่วนใหญ่มีจำนวน 1 ตัว พวกเขาอ้างว่าหากมีควายหลายตัวเป็นภาระในการหาหญ้าให้กิน จึงกล่าวได้ว่าสัตว์เลี้ยงใช้แรงงานและให้ฝุ่น (บุยคอก) มีจำนวนน้อยลง จึงทำให้มีปริมาณฝุ่นใส่เนาไม่เพียงพอ ชาวบ้านจึงหันไปซื้อแกลบจากโรงสีในตัวเมืองมาใส่เนา ในราคารถละ 420 บาท เป็นราคาแกลบและค่าจ้างขน ชาวบ้านดงทองทุกหลังคาเรือนจึงบำรุงความอุดมสมบูรณ์ให้แก่นาดด้วยฝุ่นและแกลบ โดยจ้างรถบรรทุกขนใส่เนาในเดือน 4 และเดือน 5

การไถฮุดนา ชาวบ้านดงทองยังคงมีการไถฮุดนาเพื่อพรวนดิน กำจัดวัชพืช และยังเป็น การคลุกเคล้าฝุ่นและแกลบให้เข้ากับเนื้อดิน ตัวไถที่ในปัจจุบันทำด้วยเหล็กแทนไถที่ทำด้วยไม้ทุกหลังคาเรือน การไถฮุดนามักจะทำกันในเดือน 6 ชาวบ้านถือว่าเป็นวันแรกของการเตรียมทำนา ดังนั้นชาวบ้านส่วนหนึ่งจะเลือกวันฤกษ์ดี ทำพิธีไถฮุดนาเป็นการบอกกล่าวแก่ผีตาแสด แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน ตามแต่ที่ตนจะนับถือ เพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ปกป้องรักษาต้นข้าว วั วัว ควาย คน และเครื่องมือทำนา ให้การทำงานปลูกข้าวในปีนั้น ดำเนินไปด้วยดี ได้เก็บเกี่ยว ในขณะที่เดียวกันมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งได้เลิกทำพิธีไถฮุดนา ชาวบ้านดังกล่าวนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ยังคงใช้ควายไถฮุดนา เลือกเอาวันที่ตัวเองสะดวกและมีฝนตกมาก่อนที่จะไถฮุด 1-2 วัน ทั้งนี้ เพราะน้ำฝนทำให้เนื้อดินอ่อนนุ่มได้ง่าย ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านที่ใช้ควายไถฮุดนามีจำนวนน้อยลง

กลุ่มที่สอง จ้างรถไถเดินตามไถควมคู่ควาย ราคาไร่ละ 80 บาท สาเหตุที่ชาวบ้านนิยมจ้างรถไถเดินตามควบคู่กับการใช้ควายไถสุดนา พวกเขาได้ให้เหตุผลว่าเนื้อดินแข็ง หากใช้แรงควายไถทำให้ควายเหนื่อยเร็ว และลากไถไม่ไหว

กลุ่มที่สาม จ้างรถไถเดินตามไถสุดนาทั้งหมด ไม่ใช้ควายไถสุดเลย กลุ่มนี้มักจะพบกับครอบครัวที่ขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากสมาชิกในบ้านมีงานประจำ หรือภาระหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนหนังสือ

จากการเก็บข้อมูลพบว่าในกลุ่มที่สองและกลุ่มที่สามนี้ มักจะทำนาหว่านด้วย กล่าวคือหลังจากที่รถไถเดินตามไถสุดเสร็จภายใน 1-2 วัน เจ้าของนาจะนำเมล็ดข้าวเปลือกที่คัดเลือกไว้หว่าน ซึ่งจะหว่านเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น จะเหลือที่นาอีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับปักดำ

การตกกล้า หลังจากไถสุดนาเสร็จแล้ว จะเตรียมพื้นที่ตกกล้า (เพาะต้นกล้า) โดยใช้ควายไถแปลงที่จะตกกล้า เพื่อปรับสภาพเนื้อดินอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้ไถสุดนาไว้แล้ว แปลงนาที่จะตกกล้าต้องมีน้ำแฉะ หากเนื้อดินยังแห้งเจ้าของนาจะรดน้ำเข้า โดยใช้เครื่องสูบน้ำ ทดน้ำจากหนองน้ำใกล้เคียงเข้าไปใส่แปลงที่จะตกกล้า หลังจากนั้นจึงลงมือไถ เมื่อไถเสร็จเจ้าของนาจะใช้คราดลากด้วยควาย เพื่อเกลี่ยก้อนดินให้แตกละเอียด และพินผิวดินเสมอกัน หลังจากนั้นหว่านเมล็ดข้าวปลูกให้ทั่วแปลงตกกล้า

เมล็ดข้าวปลูกหรือเมล็ดข้าวปลูก ในที่นี้ ได้แก่ พันธุ์ข้าวเหนียว ก.ช.6 และพันธุ์ข้าวหอมมะลิ ซึ่งชาวบ้านได้เตรียมไว้สำหรับนำมาเพาะต้นกล้า หลังจากนั้นประมาณ 2-3 วัน เมล็ดข้าวปลูกจะออกหน่อ เมื่ออายุได้ 4-5 วันจะออกใบ เรียกว่าต้นกล้า จะมีสีเหลืองอมเขียว เมื่อต้นกล้ามีอายุได้ 15 วัน ชาวบ้านจะบำรุงต้นกล้าด้วยปุ๋ยเคมี หลังจากหว่านปุ๋ยเคมีบำรุงต้นกล้าได้ 2-3 วัน ต้นกล้าจะเปลี่ยนจากสีเหลืองอมเขียวเป็น สีเขียวเข้ม

ในการใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นกล้านั้น ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า จะใส่ปุ๋ยเคมี ประมาณ 10 กิโลกรัมต่อพื้นที่ 1-2 งาน และมีน้ำแช่ขัง หากไม่มีน้ำแช่ขังหรือมีน้ำในแปลงไม่มาก จะทำให้ต้นกล้าเน่าเปื่อย การใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นกล้านี้ทำกันทุกหลังคาเรือนที่ทำนา

ในระหว่างที่เพาะต้นกล้านี้ ชาวบ้านหลายคนประสบปัญหาต้นกล้าเป็นโรคใบเหลืองแล้วค่อยๆแห้งในที่สุด เรียกกันว่าโรคหนอนกอ โรคเพลิงไฟ เกิดขึ้นเป็นหย่อมๆ ในแปลงเพาะกล้า ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า หากนำไปปักดำต้นข้าวจะไม่เจริญเติบโตและไม่ออกรวง ดังนั้นหากแปลงเพาะกล้าของชาวบ้านคนใดมีโรคหนอนกอ โรคเพลิงไฟเกิดขึ้น พวกเขาจะแก้ปัญหาี้ โดยซื้อยาฟูราดาน

จากร้านในตัวเมืองมาหว่านบริเวณที่เป็นโรค จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์ (interview) ชาวบ้านดงทองพบว่าชาวบ้านหลายหลังคาเรือนประสบปัญหาต้นกล้าเป็นโรคหนอนกอและโรคเพลี้ยไฟ

การปักดำ เมื่อต้นกล้ามีอายุได้ 30 วัน มีลำต้นสูงพอที่จะถอนไปปักดำได้ ซึ่งช่วงดังกล่าวนี้ตรงกับเดือน 7 ชาวบ้านเริ่มการปักดำไปจนถึงเดือน 8 การไถนาเพื่อปรับเนื้อดินให้ร่วนซุยสำหรับปักดำนี้เรียกว่า ไถแปร และยังคงนิยมใช้ควายไถ ในการปักดำนี้ ชาวบ้านดงทองบางส่วนยังคงทำพิธีปักกกแฉก โดยเลือกวันฤกษ์ยามดี ได้แก่ วันพฤหัสบดี หรือวันศุกร์ เป็นวันปักกกแฉก ปักจำนวน 5 วัน 7 ต้น หรือ 9 ต้น บริเวณพื้นที่เล็กๆ ใกล้กับนาแปลงแฉก (แปลงที่ไถแฉกนา) จากการสังเกตพบว่า ผู้ที่ทำพิธีปักกกแฉกมักจะเป็นชาวบ้านวัยผู้ใหญ่ถึงวัยชรา หลังจากที่ปักกกแฉกแล้ว ลูกหลานจึงลงมือปักดำนาแปลงอื่น ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านดงทองส่วนใหญ่ได้เลิกการทำพิธีปักกกแฉก โดยเลือกเอาวันที่มีความพร้อมที่ปักดำได้เป็นวันดำนา ทั้งนี้ได้ถือเอาปริมาณน้ำในแปลงนาเป็นหลัก กล่าวคือ หากนาแปลงใดมีน้ำ พอที่ไถและปักดำได้จะไถแปรและปักดำวันนั้น

วิธีการปักดำยังดำเนินไปในลักษณะเดิม แต่พบว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแรงงาน กล่าวคือ ชาวบ้านได้มีการจ้างแรงงานภายในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านอื่น หากเป็นแรงงานจากหมู่บ้านอื่น เจ้าของบ้านจะจ้างรถบรรทุกรับส่งแรงงานทุกวันในช่วงเช้าและเย็น เจ้าของบ้านจะเลี้ยงอาหารมื้อเช้าและมื้อกลางวัน ค่าแรงวันละ 70 บาทต่อวัน เริ่มทำงานตั้งแต่ 06.00 น. ถึงเวลา 17.00 น.

จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านดงทองที่ประกอบอาชีพทำนา ส่วนมากนิยมจ้างแรงงาน เนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องเร่งปักดำให้เสร็จทันปริมาณน้ำฝนที่แช้งในแปลงนา และต้องการจะปักดำเสร็จเร็วขึ้นจะได้มีเวลาประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น มีบางส่วนเท่านั้นที่ไม่จ้างแรงงาน เนื่องจากไม่ต้องการเพิ่มต้นทุนการผลิต เพราะฐานะยากจน แม้จะมีการจ้างแรงงานดังกล่าวยังทำให้ชาวบ้านดงทองประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน และต้นทุนการผลิตสูง จึงมีการทำนาหว่านกับนาดำ กล่าวคือ ประมาณปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านดงทองหลายหลังคาเรือนเริ่มทำนาหว่าน โดยแบ่งพื้นที่นาส่วนหนึ่ง ทำนาหว่าน พื้นที่นาอีกส่วนหนึ่งทำนาดำ ตั้งแต่เริ่มมาจำนวนผู้ทำนาหว่าน และการทำนาดำเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนยังคงทำนาดำเพียงอย่างเดียว

แม้ชาวบ้านดงทองจะทำนาหว่านและนาดำปนกัน หรือทำนาหว่านเพียงอย่างเดียวก็ตาม เมื่อปักดำใกล้จะเสร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกวันฤกษ์ยามดี เป็นวันปักดำวันสุดท้าย

เรียกว่า ช้ำนา โดยเหลือต้นกล้า 1-2 กำมือ บักดำลงที่พื้นที่ที่เหลือไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของนาแปลงสุดท้าย การช้ำนาเป็นพิธีกรรมฝากฝังให้อำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน คุณแลข้าวในนาให้งอกงาม พร้อมกับอ้อนวอนให้แม่โพสพ (ต้นข้าว) เริงเจริญเติบโต มีชาวบ้านบางส่วน ได้เลิกทำพิธีช้ำนา กล่าวคือบักดำไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเสร็จสิ้นที่แปลงสุดท้าย

การดูแลรักษา แม้การบักดำเสร็จแล้วแต่เจ้าของนาจะคอยดูแลต้นข้าวตลอดเวลา ตั้งแต่วันบักดำจนกระทั่งเก็บเกี่ยว จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์ (interview) พบว่า ชาวบ้านดงทองมีวิธีการดูแลรักษาต้นข้าว ดังนี้ คือ

1. การดูแลระดับน้ำในแปลงนา หลังจากบักดำเสร็จแล้ว ในแปลงนาจะต้องมีน้ำแช่ขังพอดีไม่มากหรือน้อยเกินไป หากปริมาณน้ำมาท่วมต้นข้าว เจ้าของนาต้องท่อน้ำออกไม่เช่นนั้นต้นข้าวจะเน่าเปื่อย หากน้ำมีน้อยไม่แช่ขัง ต้นข้าวจะไม่เจริญเติบโต เจ้าของนาต้องท่อน้ำจากแปลงอื่นที่มีน้ำมากกว่าเข้าแปลงที่มีน้ำไม่เพียงพอ

2. การกำจัดวัชพืชและปุ๋ย วัชพืชที่พบในแปลงนา ได้แก่ ต้นหญ้า ผักแพงพวย วัชพืชเหล่านี้หากมีปริมาณไม่มากนักเจ้าของนาจะกำจัดโดยถอนออก การถอนวัชพืชอาจจะใช้เวลา 1-2 วัน หรือมากกว่านั้น หากนาข้าวของชาวบ้านคนใดมีวัชพืชขึ้นมาก เจ้าของนาจะใช้ยากำจัดตามชนิดของวัชพืช ถ้าวัชพืชเป็นหญ้าและต้นแพงพวย ชาวบ้านจะใช้ยาเซ็นจูรี โดยการหว่านในบริเวณที่ต้นแพงพวยและหญ้า

ส่วนปุ๋ย นับว่าเป็นศัตรูของต้นข้าวมาเนิ่นนานตั้งแต่ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมข้าวในหมู่บ้าน ชาวบ้านพบกันว่า ปริมาณปุ๋ยในนาข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แม้ชาวบ้านได้จับปุ๋ยเป็นอาหารก็ไม่สามารถลดปริมาณปุ๋ยในนาข้าวลงได้ ปัจจุบันชาวบ้านได้กำจัดปุ๋ย โดยใช้ยาไฟลิดอล คลุกเข้ากับข้าวเหนียวเิ่ง นำไปหว่านตามแปลงนาข้าวที่พบว่ามีปุ๋ยมาก ภายในเวลา 1-2 วัน จะพบซากปูตายตามคันนา หรือในแปลงข้าว

3. การใส่ปุ๋ย หลังการบักดำ ชาวบ้านจะใส่ปุ๋ยเพื่อบำรุงต้นข้าวหลังบักดำ 2 ครั้ง ดังนี้

ครั้งแรก หลังจากบักดำเสร็จภายในเวลา 5-10 วัน จากการเก็บข้อมูลในชุมชนพบว่าทุกหลังคาเรือนที่ทำงานจะใส่ปุ๋ยเคมีกันในช่วงนี้

ครั้งที่สอง หลังจากปักดำเสร็จ ภายในเวลา 45-50 วัน ต้นข้าวกำลังแตกกอเจริญงอกงาม ชาวบ้านจะใส่ปุ๋ยอีกครั้งหนึ่ง การใส่ปุ๋ยในช่วงนี้ทำกันเฉพาะผู้มีฐานะทางการเงินดี มีเงินที่จะซื้อปุ๋ยเพิ่มได้

4. การฝากฝังต้นข้าวไว้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ จัดว่าเป็นวิธีการดูแลต้นข้าวแบบดั้งเดิม ซึ่งชาวบ้านบางส่วนยังคงถือปฏิบัติ ส่วนใหญ่พบว่าได้เลิกถือปฏิบัติ อย่างไรก็ตามในส่วน of ชาวบ้านที่ยังคงฝากฝังต้นข้าวไว้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยทำพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว (rituals rice) ถึง 3 ครั้ง หลังจากปักดำเสร็จสิ้นลงจนถึงต้นข้าวออกรวง ดังนี้ คือ

ครั้งแรก หลังจากปักดำเสร็จภายในเวลา 1-2 สัปดาห์ เจ้าของนาจะเลือกเอาวันพุธทำพิธีเลี้ยงตาแขก เพื่อฝากฝังให้ดูแลต้นข้าว

ครั้งที่สอง เมื่อถึงเดือนเก้าในเทศกาลบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านจะนำเครื่อง เช่น ไปให้แก่ ผิดตาแขก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน และแม่โพสพ เครื่องเช่นประกอบด้วย ห่ออาหาร คาวหวาน และห่อหมาก กล้วย บุหรี่ โดยนำไปวางไว้ที่แปลงแขก การทำพิธีกรรมนี้ มีจุดประสงค์ เพื่อฝากฝังให้อำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าว ดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงามไม่ให้สัตว์มากัดและทำลาย

ครั้งที่สาม เทศกาลบุญข้าวสากในเดือนเก้า ชาวบ้านจะนำห่ออาหารคาวหวาน ของเปรี้ยวและห่อเครื่องหมากกล้วย บุหรี่ไปเช่นแก่ ผิดตาแขก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน และแม่โพสพ ที่บริเวณแปลงแขก เพื่อฝากฝังให้ดูแลต้นข้าวให้ผลิดอกออกรวง และดูแลไม่ให้สัตว์มากัดและทำลาย

การเก็บเกี่ยว ประมาณปลายเดือน 11 ต้นเดือน 12 ชาวบ้านเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวเบา (ข้าวตอ อายุ 3 เดือน) หากไม่ได้ปักดำหรือหว่านข้าวเบาเอาไว้ จะรอเก็บเกี่ยวข้าวกลาง ได้แก่ ข้าวเหนียว ก.ช.6 และข้าวจำวหอมมะลิ (อายุ 4 เดือน ถึง 4 เดือนครึ่ง)

วิธีการเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านดงทองนั้น ยังคงใช้วิธีการเก็บเกี่ยวแบบเดิม คือใช้แรงงานคนมีเคียวเป็นเครื่องมือสำคัญ ในส่วนของแรงงานนี้พบว่าการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับการปักดำ กล่าวคือชาวบ้านได้ประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานในครอบครัวและความต้องการจะเร่งให้การเก็บเกี่ยวเสร็จเร็วขึ้น เพื่อจะได้หารายได้เพิ่มจากอาชีพอื่น ได้แก่ ก่อสร้างบ้าน ค้าขาย ดังนั้น จึงพบว่าผู้ที่ประกอบอาชีพทำนามีการจ้างแรงงานเก็บเกี่ยว มีทั้งแรงงานในหมู่บ้าน และแรงงานจากหมู่บ้านอื่น เจ้าของนาจะต้องมีรถคอยรับส่งช่วงเช้าเย็นทุกวันที่อยู่ระหว่างการจ้างรายวัน ค่าแรงวันละ 70 บาท ต่อคน เจ้าของนาเลี้ยงอาหาร 2 มื้อ คือ มื้อเช้าและมื้อกลางวัน เริ่มลงมือเกี่ยวตั้งแต่ 06.00 - 17.00 น. ส่วนแรงงานภายในหมู่บ้านนิยมจ้างเหมา

มากกว่าจ้างรายวัน โดยคิดว่าจ้างเหมาไร่ละ 400 บาท

การจ้างเหมานี้เจ้าของไม่ต้องเป็นภาระจัดหาอาหารให้และไม่ต้องคอยควบคุมเหมือนการจ้างรายวัน อย่างไรก็ตามชาวบ้านจะจ้างเกี่ยวเพียงบางส่วนเท่านั้น เพื่อช่วยแบ่งเบาบางส่วนหนึ่งของนาข้าวเจ้าของจะเกี่ยวเอง ในขณะที่ชาวบ้านเริ่มเก็บเกี่ยว หากชาวบ้านคนใดยังคงทำพิธีปักกกแอกในฤดูปักดำจะมีการเกี่ยวกกแอก จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวกกแอก พบว่าการเกี่ยวกกแอกในปัจจุบันนี้ไม่มีการรอวันฤกษ์ดี เกี่ยววันใดก็ได้หากข้าวที่ปักกกแอกไว้แก่พอที่จะเกี่ยวได้เมื่อเกี่ยวแล้วได้ข้าว 1-2 กำมือ เจ้าของจะมัดแยกไว้ต่างหาก บนกิ่งไม้ หรือบนเสารั้วรอบกองฟาง รอวันที่จะนำไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวต่อไป

การทำลานเวดข้าวและการเวดข้าว หลังจากที่บ้านลงมือเก็บเกี่ยวข้าวได้ 1-3 วัน จะเริ่มทำการเวดข้าว ปัจจุบันพบว่าลานเวดข้าวของชาวบ้านดงทองมี 2 ประเภท ดังนี้คือ

1. ลานซี้ควาย เป็นลานเวดข้าวแบบดั้งเดิม ทำจากซี้ควายผสมน้ำ ทาให้ทั่วบริเวณที่เตรียมไว้ หลังจากนั้นทิ้งไว้ 2-3 วัน จึงแห้งแล้วชนพ่อนข้าวกองไว้บนลาน
2. ลานผ้า เป็นลานเวดข้าวแบบใหม่ หาซื้อได้จากร้านค้าในตัวเมือง ลานผ้าสามารถเคลื่อนที่ได้ หรืออาจจะปักกับลานซี้ควาย ลานผ้านอกจากสะดวกในการเคลื่อนที่แล้ว ยังทำให้การเก็บเมล็ดข้าวเปลือกครั้งสุดท้าย จะได้สะดวกโดยไม่มีกรวดปน

พฤติกรรมเกี่ยวข้าว การเวดข้าว การขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง ก่อนการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวในบ้านดงทอง ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จก่อน จึงจะลงมือเวดข้าวและขนข้าวขึ้นยุ้งเป็นขั้นสุดท้าย ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ทุกหลังคาเรือน พบว่าพฤติกรรมดังกล่าวมี 3 ลักษณะดังนี้ คือ

พฤติกรรมที่ 1 ในขณะที่กำลังเก็บเกี่ยว (ช่วงเช้าและบ่าย) เจ้าของนา ได้แก่ พ่อบ้านและลูกชาย จะมัดข้าวเป็นพ่อน (ช่วงเวลา 15.00 - 17.00 น.) เรียกว่า การกู่ข้าว จากนั้นจะใช้ล้อเข็น (ช่วงเวลา 17.00 - 18.00 น.) บรรทุกพ่อนข้าวจากแปลงที่เก็บเกี่ยวไปกองรวมกันที่ลานเวดข้าว กลางคืนลงมือเวดข้าว (ช่วงเวลา 20.00 - 22.00 น.) พ่อนที่แห้งแล้ว (พ่อนข้าวชนมากองไว้ได้ 2-3 วัน) รุ่งเช้า (ช่วงเวลา 04.00 - 7.00 น.) บรรจุกะสอบใส่บุง แล้วบรรทุกด้วยล้อเข็นไปเก็บไว้ที่ยุ้งฉาง ทำเช่นนี้ทุกวันทำให้การเก็บเกี่ยว

การเวดข้าวและการขนข้าวใส่ยุ้ง เสร็จสิ้นพร้อมกันหรือใกล้เคียงกัน ชาวบ้านเรียกพฤติกรรมนี้
 เกี้ยวไป ฟาดไป ขนใส่เล้าไป เสร็จพร้อมกัน มีความหมายถึงการเก็บเกี่ยว การเวด การขนทำ
 ไปพร้อมๆ กัน ทำให้เสร็จสิ้นพร้อมกัน การเกี่ยวเวดและขนข้าวใส่ยุ้ง ทุกวันทำเฉพาะผู้ที่มิณา
 ไกลบ้าน พบว่ามี 80 หลังคาเรือน

พฤติกรรมที่ 2 พฤติกรรมแบบนี้ คล้ายกับพฤติกรรมแรกในส่วนของ การเก็บเกี่ยว
 คือช่วงเช้าถึงบ่ายเก็บเกี่ยว หลังจากนั้นพ่อบ้านและลูกชาย ช่วยกันกู้ข้าวและขนฟ่อนข้าวด้วยล้อเข็น
 ไปกองรวมกันที่ลานเวดข้าว กลางคืนลงมือเวดข้าว แล้วกองข้าวรวมกันไว้ การเกี่ยวและเวด
 ดำเนินไปทุกวันจนกว่าจะเสร็จ ขนข้าวเปลือกใส่ยุ้งครั้งเดียวโดยบรรจุข้าวใส่กระสอบบุ้ย จ้าง
 รถบรรทุกขนในราคากระสอบละ 2 บาท ชาวบ้านเรียกพฤติกรรมนี้ว่า เกี้ยวไปนำ ฟาดไปนำ
 รอนเที่ยวเดียวมีความหมายถึงการเกี่ยว การเวดทำไปพร้อมๆ กัน รอนใส่ยุ้งครั้งเดียว
 พฤติกรรมดังกล่าวนี้ ทำกันในกลุ่มของผู้ที่นาไกลบ้านพบว่ามี 71 หลังคาเรือน

พฤติกรรมสุดท้าย เจ้าของนาจะเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จ ในช่วงบ่ายถึงตอนเย็นของ
 แต่ละวันจะมีการกู้ข้าวและขนฟ่อนข้าวด้วยล้อเข็นไปกองรวมกันที่ลานเวดข้าว แล้วก่อลมข้าว
 จนกว่าจะเก็บเกี่ยวเสร็จ จึงเวดข้าว อาจจะเวดเอง ซึ่งพบว่ามี 4 หลังคาเรือน หรือจ้างเวด
 ซึ่งพบว่ามี 5 หลังคาเรือน ชาวบ้านบางคนมีลูกชายเป็นหนุ่ม มักจะชวนเด็กหนุ่มรุ่นราวคราวเดียวกัน
 มาช่วยเวด เรียกว่า ลงแขกเวดข้าว พบว่ามี 2 หลังคาเรือน เวดเสร็จจะบรรจุใส่กระสอบบุ้ย
 แล้วจ้างรถบรรทุกขน ในราคากระสอบละ 2 บาท ขนแต่ละครั้งสามารถบรรทุกได้ 30-35 กระสอบ

ในการขนข้าวจากลานเวดข้าวขึ้นยุ้ง ไม่มีการเลือกขนวันฤกษ์ยามดี ขึ้นอยู่กับ
 ความสะดวกไม่ว่าจะเป็นการขนทุกวันหรือขนครั้งเดียวก็ตาม ชาวบ้านบางคนยังคงเรียกขวัญแม่
 โสภจาก (ลานเวดข้าว) ให้ขึ้นยุ้งฉาง บางคนมีข้าวกกแอกซึ่งเกี่ยวแล้วมัดแขวนไว้ที่กิ่งไม้ หรือ
 เสารื้อกองฟาง จะนำกลับบ้านด้วย เพื่อเก็บไว้ในยุ้งข้าว เมื่อเอาข้าวใส่ยุ้ง ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้
 ทำพิธีกรรมเอาข้าวขึ้นยุ้ง ซึ่งมีแนวปฏิบัติแตกต่างกัน ดังนี้

แนวปฏิบัติที่หนึ่ง ทำพิธีกรรมเมื่อขนข้าวใส่ยุ้งวันแรก โดยแม่บ้านบอกกล่าวแก่แม่
 โสภให้อยู่ในยุ้งฉางอย่าสูญหาย พร้อมกับเหน็บใบคุณ ใบยอไว้ที่ผนังด้านในหรือผนังด้านนอกของยุ้ง

แนวปฏิบัติที่สอง ทำพิธีกรรมเมื่อขนข้าวใส่ยุ้งวันสุดท้าย หรือเที่ยวสุดท้าย โดย
 แม่บ้านบอกกล่าวแก่แม่โสภให้อยู่ในยุ้งฉาง พร้อมกับเหน็บใบคุณ ใบยอไว้ที่ผนังด้านในหรือผนัง
 ด้านนอกของยุ้ง

แนวปฏิบัติที่สาม ทำพิธีกรรมเมื่อชนข้าวไร่เสร็จ จึงรอวันฤกษ์ยามดีจึงทำพิธีกรรม เพื่อบอกกล่าวแก่แม่โพสพให้อยู่ในยังงาม ไม่สูญหาย โดยทำพิธีที่ใต้ถุนยุ้ง บูชาด้วยขัน 5 ในขณะที่เดียวกัน มีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งได้เลิกทำพิธี เมื่อเอาข้าวไร่เสร็จจะปิดประตูยุ้ง แล้วแบ่งข้าวส่วนหนึ่งเก็บไว้ใต้ถุนบ้านเพื่อจะได้สะดวกในการนำไปสี ชาวบ้านบางคนเก็บข้าวไว้ใต้ถุนบ้านเพื่อจะได้สะดวกในการนำไปสี ชาวบ้านบางคนเก็บข้าวไว้ใต้ถุนบ้านทั้งหมด การที่ชาวบ้านสามารถเก็บข้าวไว้ใต้ถุนบ้านได้นั้นเพราะชาวบ้านนิยมใช้กระสอบบุ่ยบรรจุข้าวเปลือก เมื่อชนข้าวไร่เสร็จแล้วชาวบ้านกลับไปลานเวดข้าวที่นา เพื่อทำพิธีถวญข้าว ล้อ ข้าวเกวียน หรือพิธีแบ่งข้าวเปลือกให้แก่อำนาจเหนือธรรมชาติที่ดูแลรักษาชา ชาวบ้านบางคนทำพิธีถวญข้าวล้อข้าวเกวียน เมื่อชนข้าวเปลือกเที่ยวสุดท้ายออกจากลาน บางคนรอให้ถึงวันพุธจึงถวญข้าวล้อข้าวเกวียน

การเมียนฟางหรือการเก็บฟาง หลังจากที่ชนข้าวไร่เสร็จและทำพิธีถวญข้าวล้อ ข้าวเกวียน เจ้าของนาจจะเก็บฟางไว้ให้ควายกินตลอดปี โดยฝังเสาไว้กลางลานเวดข้าวสูงประมาณ 5-6 เมตร แล้วนำมัดฟาง (ฟ่อนข้าวที่เวดเสร็จแล้ว) วางเรียงสลับที่เป็นชั้นๆ รอบเสา (รัศมีประมาณ 1 เมตร) จึงล้อมรั้วรอบกองฟางป้องกัน วัว ควาย ของเพื่อนบ้านจะมากินฟาง จะเห็นว่าการเมียนฟางหรือการเก็บฟางที่พบในปัจจุบัน แตกต่างจากเดิม ชาวบ้านเลิกตีข้าวสุก จึงไม่มีข้าวบดลาน ส่วนผู้ที่ใช้ลานผ่าจะม้วนเก็บไว้ในปีต่อไป